

יהודה קיל/ירושלים

הפטרה ליום א' של ראש השנה

(שמואל א, א—ב, י')

א. מבנה "הסדר" הראשון*

לפי המסורה כלולים סיפור לידתו של שמואל, המסיים את תקופת השופטים והפותח את תקופת המלוכה, ותפילת חנה אמו, ב"סדר" הראשון של הספר¹ המצטיין בסגנון מיוחד².

המסורה מבחינה ב"סדר" זה שתי פרשיות ("סתומות") והן:

א. פרק א כולו — סיפור לידתו של שמואל³,

ב. א—י — תפילת חנה.

לא בכדי כללה המסורה את שתי הפרשיות ב"סדר" אחד, כי שלובות וארוגות הן זו בזו ע"י מספר רב של לשונות, שיש לראות בחלק מהן מלים מנחות, הבאות גם במספרים החביבים על התורה ועל הנביאים כאחת. והרי כמה מלשונות אלה:

א) חנה, "גבורת" הסיפור, נזכרת ב"סדר" שתיים — עשרה פעמים⁴.

* לפי חלוקת המסורה כולל ספר שמואל לר סדרים.

1 אמנם בכמה רפוסים צויין ש"הסדר" מסתיים בפרק ב פסוק ט, בלומר לפני הפסוק החותם את תפילת חנה, והרבר צריך עיון.

2 וכבר עמדו חז"ל על ייחודה הסגנוני של הפרשה ואמרו "כל מעשה חנה בכפ ליים: כעסה בכפ ליים ('וכעסתה צרתה גם כעס'); מנתה בכפ ליים ('ולחנה יתן מנה אחת אפים'); בכייתה בכפ ליים ('ובכה תבכה'); ראייתה בכפ ליים ('אם ראה תראה'); גדרה בכפ ליים ('ותדר גדר') — (מדרש שמואל פרשה א, ט). ולקמן בפירושו נעמד על ייחוד סגנוני זה דבר דבור במקומו.

3 פרשה א ניתנת גם לחלוקה קטנה מפורטת יותר:

א. א—ג — אלקנה ומשפחתו.

ב. ד—ח — חנה ופנינה, סעודת הזבח בשילה.

ג. ט—יא — תפילת חנה (הראשונה) ונדרה.

ד. יב—יח — חנה ועלי.

ה. יט—כג — לידת שמואל והיגמלו.

ו. כד—כח — שמואל 'שואל לה'.

גם פרשה ב (תפילת חנה "השנייה") ניתנת אף היא לחלוקה קטנה יותר וראה על כך לקמן בסעיף ד של המבוא.

4 א, ב (פעמיים); ה (פעמיים); ח; ט; יג; טו; יט; כ; כב; ב, א. מהעובדה

- (ב) אלקנה אישה נזכר שש פעמים.⁶
- (ג) שש פעמים נזכר ב"סדר" זה גם הכהן הגדול עלי.⁶
- (ד) השרש 'עלה' בא בסדר שש פעמים.⁶
- (ה) השרש 'שאל' בא שבע פעמים.⁶
- (ו) וכן בא שבע פעמים בסדר השרש 'נתן'.⁶
- (ז) השרש 'שחה' בא ב"סדר" שלוש פעמים (ג; יט; כח); 'זבח' בא בו ארבע פעמים (ג; ד; כא — פעמיים) ואילו השרש 'לל' בא ב"סדר" חמש פעמים (י; יב; כו; כז; א). יוצא שהלשונות 'שחה', 'זבח', ו'לל' הקשורות לעבודת בית ה' נזכרות בפרק שתיים עשרה פעמים.¹⁰
- (ח) שם ה' בא כ"ד פעמים בפרשה א¹¹ ועוד ט פעמים בפרשה ב¹² ובסה"כ נזכר שמו ל"ג פעמים.

- שבפסוקים יח וכו' אין חנה קרויה בשמה כי אם בכינוי 'האשה' יש להסיק שהמספר של שתיים עשרה, הדרומו לשלמות עם ישראל, איגנו מקרי ב"סדר" זה.
- 5 א, א; ד; ח; יט; כא; כג. פעם אחת הוא קרוי 'האיש' (ג) מבלי שיוזכר שמו.
- 6 א, ג; ט; יב; יג; יז; כה; וכן נמצא בפרק חמש פעמים את הלשונות 'הנער' או 'נער', כגויו של שמאל הנזכר בסדר פעם אחת בלבד.
- 7 א, ג; ז; כא; כב (פעמיים); כד; ב, ה.
- 8 א, יז (פעמיים); כ; כז (פעמיים); כח (פעמיים).
- 9 א, ד; ה; יא (פעמיים); טז; יז; כז.
- 10 ואם נצרף לכך גם את הלשונות 'ואשפך את נפשי' (טו) שאף היא עניינה תפילה ואת הלשון 'ונראה את פני ה' (כב) שעניינה קיום מצוות דאיה בבית המקדש, יבואו בסדר ארבע-עשרה פעמים (7x2) הלשונות הקשורות בעליה לרגל ובביקור במקום קדוש.
- 11 ג; ה; ו; ז; ט; י; יא; יב; טו; יט (פעמיים); כ; כא; כב; כג; כד; כו; כז; כח (פעמיים). פעמיים נזכר שם ה' צבאות' (ג; יא), פעם אחת נזכר בסדר 'אלכי ישראל' (יז) ופעם אחת 'אלקינני' (ב, ב).
- 12 ב, א (פעמיים); ב; ג; ו; ז; ח; י (פעמיים). חז"ל סמכו למספר זה של אזכרות את תשע הברכות של מוסף ראש השנה (וראה עוד לקמן סעיף י').
- כן בא בסדר הלשון 'בן' (או 'בנים' בלשון רבים) — חמש פעמים (א, ד; ח; כ; כג; ב, ה) ופעמיים בא בסדר הלשון 'לדים' (א, ב);
- וכן באה הלשון 'אמתך' או 'שפתך' בסדר חמש פעמים (יא) — שלוש פעמים; טו; יח).
- גם הלשונות 'יום', 'ימים' באים ב"סדר" חמש פעמים (ג — פעמיים; ד; כ; כא).

ב. חנה

הדמות המרכזית ב"סדר" שלנו היא חנה ולפיכך נקרא הסדר על שמה ("מפטירין בחנה" — מגילה לא, ע"א).

השם חנה נגזר מלשון חן. ומצאנו מלה זאת נרדפת במקרא ליופי (משלי לא, ז), לאהבה (שם ה, יא), לחסד (אסתר ב, יז), לכבוד (תהלים מד, יב; משלי יא, טז), לשכל טוב (משלי ג, ד) ולחכמה (קהלת י, יא). אמנם אין הכתובים מספרים ביופיה של חנה¹³ ואף אינם מדברים במפורש בשבח כל המעלות שנמנו פה, אשר להן נרדף המושג "חן"¹⁴, אולם מתוך התנהגותה ודיבדיבה משתקפת דמות של אשה אדירת אמונה ויראת שמים המצטיינת בשכלה-הסוב ובחכמתה, השופעת אצילות ועדינות והזוכה לחסד, לאהבה ולכבוד — בתחילה מבעלה ולבסוף גם מהציבור. והיא מעניקה סגולות אלה גם לזולתה.

חז"ל מונים את חנה בין שבע הנביאות שקמו בישראל (מגילה יד) ואכן תפילתה היא מלבד פתיחה נאה לספר גם מבוא היסטוריוסופי-נבואי, לא רק לספר שמואל, כי אם לכל ספרות התולדה שבמקרא (ראה על כך בסעיף הבא). מבחינת סבלה כעקרה היא דומה לאמהות. גם היא — בדומה לרחל — אינה רואה באהבת הבעל פיצוי מניח את הדעת לעלבון עקרותה. ומכאן שתיקתה — שתיקה שהיא גם זעקה עזה¹⁵ — לדברי חיבתו של בעלה המעטיר עליה שפע של אהבה 'הלוא אנכי טוב לך מעשרה בנים' (א, ח). ולא נתקררה דעתם של חז"ל עד שייחסו לחנה את מעשה שרה: "שהכניסה צרה לביתה — כיון שראתה חנה שלא ילדה, אמרה: אומר לו לבעלי שיכניס צרתי לביתי, ומתוך זה יראה הקדוש ברוך הוא שהכנסתי צרתי לביתי ויפקוד אותי" (פסיקתא דבתי מג).

ברם צרה זו — פנינה — צררה כידוע את חייה וכעסתה צרתה גם בעס בעבור הרעימה' (א, ו), ובלשון חז"ל "מכעסת וחוזרת ומכעסת" (מדרש שמואל, א, ח), וזה גם לדעת האומרים ש"פנינה לשם שמים נתכוונה" (ב"ב טז, ע"א).

כבר הדגישו חז"ל את העוברה המתמיהה שהאמהות עקרות היו — והסבירו

13 כשם שהם מספרים ביופיו של האמהות (בראשית יב, יא, יד; כד, טז; כו, ו; כט, יו), אלא ששם התצרך לספר ביופיו מפני המאורעות שנגרמו עי"כ.

14 כי כך דרכו של מקרא למעט במתן תארים לאישיו ולא להרכות בסיפור מעשיהם, כי מתוך המעשים הנך עומד על המעלות והמידות של עושיהם.

15 מעין דברי רחל ליעקב 'הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי' (בראשית ל, א).

את הדבר "מפני שהקב"ה מתאזהר לתפילתן של צדיקים" (יבמות ס"ד ע"א)¹⁶.
ואכן תפילותיה של חנה¹⁷ — ושתי תפילות התפילה חנה — משמשות לנו
לא רק מקור להרבה הלכות תפילה, כי אם גם אב-דוגמא לעצם נוסח התפילה
ולכוחה, ועל כך ידובר בסעיפים הבאים.

כאן נעיר רק שחז"ל דייקו מלשון 'ותתפלל על ה' (פסוק י) — וראה על כך
לקמן בפירושו) ואמרו: ש"חנה הטיחה כלפי מעלה" (ברכות ל"א), כלומר: אם
כי מתפילותיה יש לכאורה לשמוע רק דברי תחנונים ושבח, הרי מתחת לרובד
הגלוי לעין קיים רובד נוסף שבו אצוד גם דבור "כלפי מעלה", כמשמעותו של
לשון 'פלל' שעניינו משפט.

אולם לבוא ולדבר 'משפטים' עם ה' רשאים ויכולים רק המאמינים הגדולים
ב"שופט כל הארץ" (בראשית יח, כה). רק המאמין בצדיק אתה ה' יכול
לריב' אליו ולדבר אתו 'משפטים' (ירמיה יב, א).

ורק המאמינה הגדולה אשר לבה קרוב לה' העוברת אותו בתמימות ובנאמ-
נות בחינת 'אמתו של ה' (היא על משקל 'עבר ה' המתייחס לגבר¹⁸ יכולה
לבקש מה' שיתן לה בן — על מנת שתשוב ותתן אותו לה'!

— ונתת לאמתך זרע אנשים

ונתתיו לה' כל ימי חייו' (שם).

או כדבריה לעלי:

'ויתן ה' לי את שאלתי אשר שאלתי מעמו

וגם אנוכי השאלתיהו לה'

כל הימים אשר היה

הוא שאול לה' — (כז—כח)

ומבחינה זו חנה היא אשה יחידה, ולא מצאנו לה אחות ורעה, שתקדיש את
פרי בטנה — מרצונה היא — מיד עם הגמלו לה¹⁹.

ועל רקע אמונתה הבלתי מעורערת בה' ועל רקע נאמנותה לו — יש להבין
את תפילותיה השונות, ובייחוד את השנייה, שהיא כל כולה הימנון אדיר לה',
בורא העולם וריבון ההיסטוריה כאחת.

ואכן לא נתקררה דעתו של הזוהר עד שאמר "שתי נשים הן שהיו בעולם

16 ושם בגמרא מברר שגם יצחק עקור היה.

17 וחנה 'הרבתה להתפלל' לא רק באותו יום, כי על שהיתה תדירה להיות עולה
ומתפללת בבית המקדש ומתחננת לפני הקדוש ב"ה — שמע תפילתה ופקדה
(פסיקתא רבתי מג).

18 הלשון 'אמתך' באה בתפילתה הראשונה (יא) לא פחות מאשר שלוש פעמים!
19 אשת מגוח הזירה את בנה — שמשון — במצוות ה' וחנה קיימה בזה את נדרה.

ואמרו שירות ותשבחות להקב"ה ששום גבר בעולם לא אמר כן. ומי הן? — דבורה וחנה!" (זוהר חלק ג, יט).

ג. המבנה של תפילת חנה (השנייה) ומשמעותה

מיוחדת היא תפילת חנה בכך שענייניה האישיים מובלים בשירה, ולמעשה הם רקרמוזים בפתיחתה ובפסוק ה' (עד עקרה ילדה שבעה), וכל כולה היא מעין אב-דוגמא קמאי לתפילת "העמידה", או "תפילת שמונה-עשרה", היא "התפילה" בלשון חז"ל. כן אצורה בתפילה זו ושקועה בה תמצית "ההיסטוריוסופיה" הנבואית על ההיסטוריה בכלל ועל תולדות ישראל בפרט. מבחינת הצורה והתוכן גם יחד כולה 'מקשה אחת', אך יש להבחין בה שלושה חלקים:

א. הרישא — והם הפסוקים א—ב

ב. המציעתא — והם הפסוקים ג—ח

ג. הסיפא — והם הפסוקים ט—י

פתיחתה של המציעתא היא כעין פתיחתה של הרישא:

רחב פי על אויבי (א) — יצא עתק מפיכם (ג)

פתיחתה של הסיפא היא כעין פתיחתה של המציעתא:

קשת גבורים חתים (ד) —

כי לא בכח יגבר איש (ט)

ה' יחתו מריביו (י)

והוא הדין ביחס לסיומה של הסיפא שהוא כעין סיומה של המציעתא:

'כי לה' מצוקי ארץ (ח) — ה' ידין אפסי ארץ (ו) —

ברישא מדברת חנה על 'אויבי', הם אויביה האישיים, ואילו בסיפא היא מדברת באויבי ה' — הם מריביו (י).

וסיומה של כל התפילה הוא מעין פתיחתה:

'דמה קרני בה' (א) —

וירם קרן משיחו (י).

ברישא מביעה חנה את שמחתה על ישועתה האישית, 'כי שמחתי בישועתך' (א) מבלי לפרש תוכנה של ישועה זו — כי ידועה היא מפרק א — ואת דבקוהה הבלתי מעורערת בה', כששם הויה חוזר בה שלוש פעמים. את דבריה מסיימת חנה כאן בתיאור שבהו של מקום על-ידי ציון כמה ממדותיו, כשייחודו מודגש:

'אין קדוש כה' כי אין בלתי, ואין צור כאלקינו (ג).

(ב'אלקינו' מכלילה חנה את עצמה בתוך קהל ישראל, שבחר בה' לאלקיו).

במציעתא (ג—ח) מדברת חנה ב'עלילות ה', כפי שהן באות לידי ביטוי

בהתרחשויות ההיסטוריות השונות. מתוך בינה בחליפות ובתמורות בגורל בני אדם אתה לומד פרק בהיסטוריוסופיה הנבואית על ההתרחשות ההיסטורית ותכליתה.

ברישא ציינה חנה את ה' ככל יכול ושאין בלתו, ואילו כאן היא מדגישה את בעלותו הבלעדית של ה' על עולמו שברא:

'כי לה' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל' (ח).

קודם כל היא באה לעקור טעות מלבות בני אדם, החושבים שההיסטוריה היא פרי מעשי 'הגבורים', כפי שמרבים לדבר על כך 'גבוהה גבוהה' מאז ועד היום. ולא היא. 'קשת גבורים חתים' (ד) וכפי שהיא מציינת בסיפא 'כי לא בכח יגבר איש' (ט).

ועוד: אין ההיסטוריה האנושית שלשלת של מעשים חסרי משמעות, אלא קיימת תכלית לה והיא מושגת ומכוונת ע"י א-ל דעות ה' ולא (קרי: ולו) נתכנו עלילות' (ג).

השגחה זו מדרכת, כפי שהנך רואה מן התפילה כולה, לפי עקרונות הקדושה ('אין קדוש כה'), הדעת ('כי א-ל דעות ה'), החסד והנאמנות ('דגלי חסידיו ישמר'), הדין והמשפט ('רשעים בחושך ידמו—ה' ידיו אפסי ארץ').

החליפות והתמורות בחיי בני אדם, שעליהן מדברת חנה בתפילתה, הן שרשרת אחת של מעשים הקשורים זה בזה בקשרים אסוציאטיביים ותכניים פנימיים כאחת (ראה על כך לקמן בפירושו).

חנה מסיימת את המציעתא מעין הפתיחה, אם כי מתוך ניגוד לה:

כאן: 'קשת גבורים חתים' (ד)

וכאן: 'להושיב עם נדיבים

וכסא כבוד ינחילם' (ח).

במציעתא דיברה חנה בעלילות ה' כפי שהן באות לידי ביטוי בהתרחשויות ההיסטוריות השונות של כלל בני אדם בעולם כולו, והמלה 'תבל' באה בסוף חלק זה מבלי שיצויין בפירוש מהי בדיוק מידת זיקתם האמונית של בני האדם, שהם הנושאים להתרחשויות אלה, 'לנורא עלילות'. ואילו בסיפא (ט—י) מדברת חנה במפורש על יחסו והשגחתו האישית של ה' כלפי קרוביו—הם החסידים, כלומר אוהבי ה', ועל מלחמתו במריבי-אויביו, הם הרשעים.

'רגלי חסידיו ישמור ורשעים בחושך ידמו'—כך שיש לראות בסיפא יסוד ושורש של כל ההיסטוריוסופיה התורית-נבואית: 'ה' ידיו אפסי ארץ' את תפילתה מסיימת חנה בתפילה שהיא נבואה (ראה על כך הלאה בפירושו) (20).

20 והעיר הר"י יעקבסון בספרו "חזון המקרא", כרך שני עמ' 354-5: "הרי התפילה

זיתן עו לעמו וירם קרן משיחו.

פתחה חנה את תפילתה במלים 'עלץ לבי בה' וסיימה: 'וירם קרן משיחו, כשהלשונות 'יום' ו'קרן' מכוונות אף הן לרישא של תפילתה: 'רמה קדני בה' (א) — 'וירם קרן משיחו' (ב). בתפילה זו למתן 'עו למלכו' ולהרמת קרן משיחו יש לראות תכלית ההיסטוריה האנושית המצפה לתיקונה במלכות המשיחית האידיאלית, מלכות שתש" ליט עלי אדמות את מלכות ה' ²¹.

ד. ה"סדר" הראשון והתורה

בדומה לכל דברי הנביאים הנעוצים והמעוגנים בדברי התורה — על ענייני גיה, הלכותיה ולשונותיה — מעוגן ונעוץ גם ה"סדר" שלנו בתורה. ודק מתוך עמידה על הקשר שבין הנביאים והתורה יש להבין את דברי הנביאים, ורק מתוך דאית קשר זה הם מקבלים את מלוא משמעותם.

באשר ללשונות התורה, ענייניה והשקפותיה הבאים ב"סדר" זה, נעמוד להלן בפירושו — דבר דבור על מקומו.

כאן ברצוננו לרכז במקום אחד את המקבילות הבולטות לתפילת חנה משיירת האוינו היא 'השירה' — בה"א הידיעה, אשר בה אצורה ההיסטוריה סופיה של התורה ובה מקופלים כל תהליכי ההיסטוריה היהודית מ'ראשית' עד 'אחרית' ²².

כשלעצמה היא עדות לאישיות נבואית. מה אפשר היה לצפות שיימצא בתפילה מעין זו ומה נאמר בה? — העקרה נתברכה בפרי בטן והתפילה היתה צריכה איפוא להיות ביטוי לשמחה והכרת תודתה של אם מאושרת. אך התפילה מתרוממת מעל האישי הפרטי ומתרחבת לשיר המנון על ההשגחה האלוהית — דומה שדווקא חוסר ההתאמה שבין תוכן התפילה לבין ההזדמנות שבה נאמרה עשוי לשמש הוכחה חזקה שכך דרך הנביאים להתפלל. נצביע כאן על תפילת יונה ממצי הדגה (ב) שהיא תפילת הודיה אחרי ההצלה, בעוד שהיתה צריכה להיות בקשה להצלה ועזרה מתוך צרה מעיקה. הנביא — או האישיות הנבואית — מתגבר על הצורך הקרוב, מתרומם על המוגבל הפרטי הקרוב ושו אף אל הכללי והאלקי הרחוק. ולכן מדבר גם יונה על אויבי ה', במקום להיות שקוע בצרתו הפרטית בלבד —

21 בנספח שבסוף המאמר נביא את רוב המקבילות לתפילת חנה בתהלים.

22 מכיון שנצטוו משה לכתוב את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה (= פרשה) * בפיהם למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל (דברים לא, יט), נשתגרה השירה בפיהם של ישראל בכל הדורות — יכי לא תשכח מפיו זרעו (שם, שם), כא) ולפיכך באות ונזכרות לשונותיה כמעט בפי כל הנביאים.

* זוהי משמעותה של לשון 'שיים' בהרבה מקראות כגון 'שם שם (= פירש) לו-חוק ומשפט' (שמות טו, כה); 'ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם' (שמות כא, א

שירת האזינו
(דברים לב)

תפילת חנה
(שמ"ב ב)

(ג) כי שם ה' אקרא
הבו גדל לאלקיננו.	(א) עלץ לבי בה'
רמה קרני בה' —
(ב) אין קרוש כה'
(לט) ראו עתה כי אני אני הוא
ואין אלהים עמדי
(יב) ה' בדד ינחנו
ואין עמו אל נכר.	(ב) — כי אין בלתיך —
(ד) הצור תמים פעלו — 28
(לא) כי לא כצורנו צורם —
(טו) — גינבל 24 צור ישעתה.	(א) — כי שמחתי בישועתך.
(ב) — ואין צור כאלקיננו.
(ו) הלוא הוא אביך קנך הוא עשך
ויכוננך
(זו) — פן יאמרו ידנו רמה
ולא ה' פעל כל זאת.	כי אל דעות ה'
ולא (ולו) נתכנו עלי-
לות.
(כג) אספה עלימו רעות
חצי אכלה-בם.
(מב) אשכיר חצי מדם —
(לט) — ואין מידי מציל.	(ד) קשת גברים חתים
(יג) — ויאכל תגובת שדי
ויניקהו דבש מסלע
(כד) — מוזי דעב ולחמי רשף
(לט) — מחצתי ואני ארפא —	(ה) שבעים בלחם נשכרו
ורעבים חדלו
עד עקרה ילדה שבעה

ושם רש"י: "כשלחן הערוך" ובניין אב לכולם הוא נחמיה ז, ח: ויקראו בספר תורת אלקים מפרש ו ש ו ש כ ל ו יכינו במקרא.

23 הכינוי 'צור' להקביה בא בשירה גם בפסוקים יח ('צור ילדך תשי'); ל (אם-לא כ-צורם מטרם); לו (צור חסיו בו).

24 'גינבל — גינהו וביהו' (רש"י).

שירת האזינו

תפילת תנה

(ט) אני אמית ואחיה
מחצתי ואני אדפא

(ו) ה' ממית ומחיה
מוריד שאול ועל.

(סז) — ויש מן ישרון
(כד) מזי רעב ולחמי רשף

(ז) ה' מוריש ומעשיר

(ג) ירכבהו על במותי ארץ
(כו) אמרתי אפאיהם
אשביתה מאנוש זכרם
(כז) — פן יאמרו ידנו רמה

משפיל אף מרומם.

(י) — יסובבנהו יבוננהו
יצדנהו כאישון עינו.

(ט) רגלי חסידיו ישמר

(ד) לי נקם ושלם
לעת תמוט רגלם

ודשעים בחושך ידמו

(מ) כי אשא אל שמים ידי —
(מא) אם שנותי ברק חרבי
ותאחז במשפט ידי
אשיב נקם לצרי
ולמשנאי אשלם
(מג) ונקם ישיב לצריו

(י) ה' יחתו מריביו
עליו בשמים ירעם

(לו) כי ידין ה' עמו
ועל עבדיו יתנחם
כי יראה ביי-אזלת יד
— ואפס עצור ועזוב²⁵
(מג) — וכפר אדמתו עמו²⁶.

ה' ידין אפסי ארץ

יתן עז למלכו
יורם קרן משיחו

25 "עצור — נושע על-ידי עוצר ומושל שיעצור בהם. עזוב — על-ידי עזוב — מחזק" (רש"י).
26 "ויפייס אדמתו עמו על הצרות שעברו עליהם ושעשה להם האויב. וכפר — לשון ריצוי ופיוס" (רש"י).

ועוד נזכיר פה את שפע ההלכות המפורשות והרמזות ב"סדר" שלנו, כגון :

- (א) מצוות עליה לרגל
- (ב) " ראייה
- (ג) " תפילה
- (ד) " נדר ונדבה
- (ה) " גזיר (יא)
- (ו) " מנחות ונסכים (כד-כה)
- (ז) " שחיטה (כה) ועוד.

ברם לא רק הלכות מרובות מהתורה שבכתב אצורות בסדר, כי אם רמוזות בו עוד הלכות רבות שנתפרשו בתורה שבע"פ.²⁷

וכה שנינו בברכות לא "אמר רב המנונא כמה הלכתא גברו ותא (= גדולות) איכה למשמע מהני קראי דחנה" והגמרא הולכת ומונה אותן :

- (א) 'חנה היא מדברת על לבה' — מכאן למתפלל צריך שיכוון את לבו ;
- (ב) 'רק שפתייה נעות' — מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו ;
- (ג) 'וקולה לא ישמע' — מכאן שאסור לתגביה קולו בתפילתו ;
- (ד) 'ויחשבה עלי לשכורה' — מכאן ששיכור אסור להתפלל ;
- (ה) 'ויאמר אליה עלי עד מתי תשתכרין' — מכאן לרואה בחברו דבר שאינו הגון שצריך להוכיחו ;
- (ו) 'ותען חנה ותאמר לא אדני וגו' — מכאן לנחשד בדבר שאין בו, שצריך להדיע ;
- (ז) 'אל תתן את אמתך לפני בת בליעל' — מכאן לשיכור שמתפלל, כאילו עובד עבודה-זרה ;

27 ובעל "מודש ילמדנו" (מובא בילקוט שמעוני לשמ"א סימן פ, ד"ה ותתפלל חנה) דורש שכל י"ח הברכות שבתפילת העמידה רמוזות כבר בתפילת חנה והרי דברין : "רמה קרני בת' — מגן אברהם ; ה' ממית ומחיה — מחיה המתים ; אין קדוש כה' — הא"ל הקדוש ; כי א"ל דעות ה' — אתה חונן ; ובשלים (בעונם) אזרו חיל — הרוצה בתשובה ; מוריד שאול ויעל — המרבה לסלוח ; שמחתי בישועתך — גואל ישראל ; מקימי מעפר דל — רופא חולים ; שבעים בלחם — מברך השנים ; רגלי חסידיו ישמור — מקבץ נדחי עמו ישראל ; ה' ידין אפסי ארץ — אוהב צדקה ומשפט ; ורשעים בחושך ידמו — מכניע זדים ; ויתן עוז למלכו — בונה ירושלים ; וידם קרן משיחו — את צמח דוד ; ואין צור כאלקינו — שומע תפילה ; אל תרבו תדברו גבוהה — שאותך לבדך ביראה נעבד ; יצא עתק מפיהם — הטוב שמך ולך נאה להודות ; ויתן עוז למלכו — עושה השלום. הרי שמונה עשרה ברכות. והעיד ר"מ זיידל "תפלת חנה והשפעתה", סיני ת"ש עמ' תלו) : "מפליא שאינו מונה ברכת על הצדיקים" ; דל = חולה (מדוע אתה ככה דל בן המלך, שמ"ב יג, ד).

- (ח) ויען עלי ויאמר לכי לשלום' — מכאן לחושד את חברו בדבר שאין בו, שצריך לפייסו — ולא עוד, אלא שצריך לברכו שנאמר 'ואלקי ישראל יתן את שלתך';
- (ט) ובמדרש אמרו 'ותתפלת חנה' — מכאן אנו למדים שנשים חייבות בתפילה, כי חנה היתה מתפלת י"ח ברכות;
- (י) ושם בגמרא (ברכות לא ע"ב) מובא גם בשם רבי אלעזר, שמהלשון 'וישחטו את הפר ויביאו את הגער אל עלי' — משמע ששמאל הורה שישחטה כשרה בנור" (אמנם "מורה הלכה לפני רבו היה").
- (יא) ושם בגמרא למד ר' יהושע בן לוי מן הפסוק 'אני האשה הנצבת עמכה בנה' — מכאן שאסור לישב בתוך ארבע אמות של תפילה.

ה. ה"סדר" הראשון כהפטרות א' דראש השנה

במגילה ל"א שנינו "בראש השנה — מפטירין 'הבן יקיר לי אפרים' (ירמיהו ל"א) ויש אומרים — מפטירין בחנה. והאידינא דאיכא תרי יומי (= ועכשיו שישנם שני ימים) יומא קמא כיש אומרים (= כלומר מפטירין בחנה)". מנהג זה להפטיר בראש השנה בחנה מתקשר במסורת שבידנו ש"בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה" (ראש השנה יא ע"א). ובמקום אחר (ברכות כט ע"א) למדו ש"תשע דראש השנה (= כלומר תשע הברכות שבמוסף של ראש השנה) — כנגד תשע אזכרות (= שמות הויה) שאמרה חנה בתפילתה דאמר מר: בראש השנה נפקדה שרה רחל וחנה".

ברם גראה, שלא רק העובדה שחנה נפקדה בראש השנה היתה הסיבה לקביעת ה"סדר" כהפטרות א' דראש השנה, ולא רק הלקח המופק מפרשה זו על כוחה של תפילה — אלא שיש למצוא כאן רעיונות נוספים שתוכנם תואם את עיצומו של יום 'זכרון תרועה מקרא קדש', כלומר היום שבו ה' זוכר ופוקד את בריותיו ודן אותם.

הרעיונות שבוטאו בבהירות ע"י רב בברכות מוסף של ראש השנה 28 — "אתה זוכר מעשה עולם ופוקד כל יצורי קדם — כי תביא חוק זכרון להפקד כל רוח ונפש — ובריות בויפקדו להזכירם לחיים ולמות, מי לא נפקד כהיום הזה; כי זכר כל היצור לפניך בא — זכרנו בזכרון טוב לפניך ופקדנו בפקודת 'שועה ורחמים' — כולם נעוצים בתפילת חנה אשר בה באים גם שתי הלשונות זכר ופקד: 'ויזכרה ה' (א, יט) — כיפקדה את חנה' (ב, כא).

ועוד יותר מזה: חנה אומרת בתפילתה במפורש ש'ה' ידן אפסי ארץ'

28 נוסח הברכות הללו קרוי בשם "תקיעתא דבי רב" (ירושלמי ראש השנה, פרק א הלכה ג ועוד).

(ב, י) והרי ראש השנה הוא יום הדין וביום זה ממליכים ישראל את ה' למלך עליהם²⁹. ועוד: שלוש הברכות המיוחדות לראש-השנה — מלכויות, זכרונות ושופרות — רמוזות בפרשת חנה. זכרונות כבר הוזכרו לעיל, ואילו "מלכויות" ו"שופרות" רמוזות בפסוק החותם את תפילתה (השנייה):

וַיִּתֵּן עֹז לְמַלְכוּת — הרי מלכויות

וַיִּדְם קֶרֶן מִשִּׁיחוֹ — הרי שופרות³⁰.

עיון בתפילות המיוחדות לראש-השנה מלמדנו, שמעוגנות הן בתפילת חנה, ברעיונותיה ובלשונותיה כאחת, והרי כמה דוגמאות:

א. התפילה לצמיחת "קֶרֶן לְדוֹד עֲבָדְךָ וְעַרְיַתְךָ גֵר לְבֵן יִשְׂרָאֵל" — תואמת את תפילתה-נבואתה של חנה וַיִּתֵּן עֹז לְמַלְכוּת וַיִּדְם קֶרֶן מִשִּׁיחוֹ.

ב. הלשון האמורה במלכויות (בפתיחה "עלינו לשבח")

"שהוא נוטה שמים ויוסד ארץ

— הוא אלקינו אין עוד

אמת מלכנו אפס זולתו" —

תואמת לא רק את הפסוק שבתורה (דברים ד לט) המובא שם בהמשך, כי אם גם את דברי חנה:

כִּי לֹהִי מְצוּקֵי אֶרֶץ

וַיִּשֶׁת עֲלֵיהֶם תֵּבֵל

— אֵין קָדוֹשׁ כֵּה

כִּי אֵין בִּלְתֵךְ

וַאֲיֵין צוֹר־כְּאַלְקֵינוּ.

ג. הלשון הבאה בסיפא של ברכת מלכויות ושמחנו בישועתך — (וכן בכל התפילות של שבת ומועדים). תואמת את פתיחתה של תפילת חנה כי שמחתי בישועתך.

ד. הלשונות בברכת "זכרונות": "על המדינות בו ייאמר איזו לחרב, ואיזו לשלום, איזו לרעב ואיזו לשובע, ובריות בו ייפקדו להזכירם לחיים ולמות — מי לא נפקד כהיום הזה, כי זכר כל היצור לפניך בא, מעשה איש ופקודתו, ועלילות מצעדי גבר וגו'" — כל אלה רמוזות בתפילת חנה, שבה היא מדברת על החליפות והתמורות בחיי אדם שהם פרי השגחתו יתברך, ובין השאר אומרת שם 'קשת גבורים חתים ונכשלים אורו חילי' ("איזו לחרב ואיזו לשלום"); 'שבעים בל חם נשכרו וגו' ("איזו לרעב ואיזו לשובע"); ה' ממית ומחיה ("להזכירם לחיים ולמות") ועוד.

29 ועיקר עניינה של 'התרועה' הוא 'תרועת מלך'.

30 גם בפתח תפילתה מדברת חנה על 'קרן': 'דמה קרני בה'.

וכעת נעיין בפירושו של הסדר:

שמואל א

א. אלקנה וביתו (א—ג)

א. יהי איש אחד

מן־הַרְמְתִים צוֹפִים מֵהַר אֶפְרַיִם

וְשָׁמוּ אֶלְקָנָה

בְּן־אֱלִיהוּא בְּן־יִרְחִים

בְּן־תַּחוּ בְּן־צוּר

אֶפְרַתִּי

ב. וְלוֹ שְׁתֵּי נָשִׁים

שֵׁם אַחַת חַנָּה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית פְּנֵה וְיִהְיֶה לַפְּנֵה יְלָדִים

וְלַחַנָּה אֵין יְלָדִים.

ג. וְעָלָה הָאִישׁ הַהוּא מֵעִירוֹ

לְהִשְׁתַּחֲוֹת וּלְזַבֵּחַ לַיהוָה

וְשָׁם שָׁנָי בְּנֵי־עָלִי חֲפָנִי וּפְנַחַס כְּהֵנִים לֵי.

(א) ויהי — מלת־פתיחה הבאה גם בראש הספרים יהושע, שופטים, רות ואסתר¹.

ויהי איש — מן — — — — — ושמו — — — — — מטבע לשון זה בא כאן ולקמן בפתח תולדות שאול (ט א) וכן בפתח הספורים על שמשון (שופטים יג, ב) ומיכה (שמ; יז, ב), כי "שמואל כתב ספרו ושופטים ורות" (ב"ב יד—טו). איש — ללשון זו בהרבה מקראות משמעות של גדולה וחשיבות, כגון 'תומיד ואוריד לאיש חסיד' (רברים לג, ה) ועוד².

אחד — אף לשון זו משמעה בהרבה מקראות מיוחד וחשוב כלשון 'אחר ההרים' (בראשית כב, ב) שמשמעו המיוחד שבהרים ועוד³. יוצא שהצירוף

1 ובראש ספר מלכים באה וי"ו לפני שם עצם: 'המלך דוד זקן'.

2 'ואיש הוא השר שעליהם, הוא אהרון שהיה נשיא עליהם' (הגר"א ב"אדרת אליהו" לפסוק זה). "אין איש אלא משה" (ספרי לזאת הברכה לה ועוד). ובימי בית שני נהגו לקרוא לכה"ג — 'אישי' (יומא א, ג).

3 ועיין אונקלוס, רש"י לבראשית כו, י 'אחד העם' ודרשו בספרי לבמדבר ז, טו

הלשוני 'איש אחד' משמעו "הגדול שבדורו" (ר"י אברבנאל בשם המדרש). הרמת ים — בצורה זו בא שם העיר רק כאן, ונראה שעיקר שם המקום היה הרמה או הרמת ה', כפי שקראו הכתוב לקמן בפסוק יט וכן בכל המקראות המספרים על מקום מגוריהם של אלקנה ובנו שמואל⁵. וכן תירגם יונתן — רמת א. והצורה הזוגית 'רמתים' באה לו אולי בגלל הכינוי הסמוך לו 'צופים'⁶. צופים — על שם מיישביו הראשונים בני צוף, אבי משפחתו של אלקנה שנקרא בדה"א ו, א גם צופי (עפ"י הרלב"ג)⁷. ויש מרבותינו שפירשו צופים — נביאים, כמשמעה של לשון זו ביחזקאל ג, יז⁸ וכן תירגם יונתן "מתלמידי הנביאים", ורש"י פירש "שתי דמות היו שצופות ורואות זו את זו" (עפ"י מגלה יד ע"א).

מהר אפרים — הר-אפרים הוא מונח גיאוגרפי לחבל ההר מצפון לארץ-יהודה, הכולל גם את ארץ בנימין הצפונית (שופטים ד, ה וכן לקמן ט, ד, שמ"ב ב, כא) וארצות אפרים ומנשה (שופטים ז, כד וראה עוד יהושע יז, טו). הכתוב ציין הר-אפרים, כי הרבה מקומות קרויים בארץ בשם רמה⁹, וכדי להבדיל ביניהן הוסיף לרמה זו סימון נוסף.¹⁰ נחלת אלקנה, שהיה ממשפחת קהת, היתה בהר-אפרים¹⁰. ושמו אלקנה — לוי היה ומגילת היוחסין השלימה שלו נתפרשה בדה"א

- "פר אחד — שלא היה בעדרו כמוהו, איל אחד — שלא היה בעדרו כמוהו" וכן במגילה כח ע"ב "הכבש האחד — המיוחד שבעדרו", ועוד.
- 4 השווה לצורה זו שמות המקומות של חניות ישראל כמדבר: קהלת ה, יט בת ה (במדבר לג, כב, לג).
- 5 ב, יא; ז, יז; ח, ד; טו, לד; יט, יח—יט, כב—כג; כח, ג.
- 6 אם כי מצאנו במדרש: "ר' אלעזר אמר תרתינ' רמין הריין חדא דרוד חודא רשמואל" (מדרש שמואל פרשה א).
- 7 ור' יוסף קרא פירש "מארץ צוף (שמ"א ט, ה) שבה היתה עיר דמה". וכיו"ב פירש הר"י מטראגי "הרסות שהיו בארץ צוף".
- 8 ואולי כוונת חז"ל ל'ניות ברמה" (שמ"א יט, יח—יט; כב—כג; כ, א), כלומר לשכונה ליד רמה, שבה ישבו בימי שמואל תלמידיו 'בני הנביאים'.
- 9 והר"י אברבנאל פירש "שהיה שמואל (עצמו) ממשפחת בני הנביאים, כי היה מבני קודח אשר שרתה עליהם דוח הקודש". ומצאנו גם שאחד מבני בניו של שמואל, הימן, היה 'חווה המלך' ומשורר הקודש (דה"א ו, יח; כה, ד—ה; תהלים פח, א).
- 9 כגון רמה בנחלת אשר (יהושע יט, כט); רמה בנפתלי (שם שם, לו); דמת המצפה בנחלת גד (שם יג, כו). גם לרמות גלעד קורא הכתוב לעתים דמה (מ"ב ה, כט ועוד). וכן רמת-ראמות ביששכר (יהושע יט, כא; שם כא, כט = דה"א ו, נח).
- 10 עיין יהושע כא, כ 'ולמשפחות בני קהת הלויים הנותרים מבני קהת ויהי גודלם ממטה אפרים' (אברהם יוסף ורטהימר בפירושו על הר"י מטראגי).

יהודה קיל

ו, יא—יב, יט—כ ושם נתייחס על קורת. וגם בתורה (שמות ו, כד) נקרא בנו השני של קורת—אלקנה¹¹.

אלקנה—פירוש השם: האל קנה, כלומר עשה או ברא (בראשית יד, יט; כב; דברים לב, ו וראה גם בראשית ד, א)¹².

ירחם—נראה שפירוש השם הוא "ה' ירחמהו" (= אהבהו¹³) ודומה לו השם ירחמאל (שמ"א ל, כט; דה"א ב, כה ועוד).

אליהו—ובדה"א ו, יב קורא לו הכתוב אליהו ושם, יט גם אליהו, ועניינם אחד כי "אב" הוא כינוי ל"אל" ששמו הויה.

תחו—ובדה"י שם גם 'נחת' וגם 'תוח'¹⁴ ומשמעות השם אינה ידועה¹⁵.

צוף—נקרא בדה"י שם גם צופי¹⁶ וצוף היה אבי המשפחה מבני קורת שהת-יישב בהר אפרים ולסביבת עירו קראו 'ארץ צוף' (לקמן ט, ד).

אפרתי—מוסב לאבי המשפחה—צוף. והוא כינוי לבן אפרים או לאדם שנמנה על תושבי הר-אפרים (שופטים יב, ה; מל"א יא, כו), אבל גם לאיש שמוצאו היה מבית-לחם יהודה כי 'אפרת היא בית לחם' (בראשית לה, יט; מת, ז) ובה ישבו גם בני אפרת אשת כלב (דה"א ב, נ). וכן מכנה הכתוב לקמן את ישי ודוד—'אפרתי', כי ישבו בבית לחם יהודה¹⁷.

לויים שמוצאם מבית לחם, או שיש להם קשרים משפחתיים עם תושבי בית-לחם יהודה—היושבים, או המנסים להתיישב, בהר אפרים¹⁸.

(ב) ולו שתי נשים—ומצאנו בפסיקא (דבתי פ' מג) "בשביל שחנה היתה עקרה לקח לו אשה שנייה".

11 ולהקדמת הלשון 'ישמו' לאלקנה השווה את הכלל של חז"ל: 'הצדיקים שמם קודמן' לעומת 'הרשעים שקודמין לשמם' כגון 'גבל שמו' (שמ"א כה, כה).

12 והשם אלקנה משמעותו גרדפת לשמות אלעשה, עשהאל, אלפעל (מ"צ סגל).

13 לשורש 'רחם' יש נוסף למשמעות הרגילה גם משמעות של 'אהב' כגון 'ארחמך ה' חזק' (תהלים יח, ב) ונהוג בלשון חז"ל לאמר רחמימאי-אהובי. והשווה עוד את השמות דוחמה (הושע ב, ג) ורחום (עזרא ב, ב).

14 'תוח' אינו אלא תילוף מקום האותיות של תחו.

15 ויש שפירשוהו מן האכרית תחו—ילד (מ"צ סגל).

16 ופירוש המלה 'צוף' הוא כנראה מלשון מתק 'צוף דבש אמרי נעם' (משלי טז, כד וראה תהלים יט, יא).

17 שמ"א יז, יב והשווה דות א, ב ועוד.

18 כגון הנער הלוי מבית לחם יהודה' (שופטים יז, ח—ט) המתיישב אצל מיכה ביהר אפרים' ובעל הפילגש ש'איש לוי' היה וגד ב'ירכתי הר-אפרים', אבל פילגשו מבית-לחם יהודה היתה. ואפשר שנדידת לויים אלה מבית-לחם יהודה להר-אפרים קשורה ברעב בתקופת השופטים (השווה למשל הרעב המטופר בספר רות).

אתת — בלי ה"א הידיעה, כי שם המספר הוא ידוע מעצמו, וכן גם לקמן יג, יז—יח.

חנה — מלשון: חן. וכבר הזכרנו במבוא שלשון זו נרדפת בכמה מקראות ליופי, לאהבה, לחסד, לכבוד, לשכל טוב ולחכמה. ודומה, שחנה נתעטרה בכל המעלות.

פונה — "אולי מספר יחיד מן פנינים אף על פי שההוא בדגש" (מ"צ סגל). ויהי לפונה ילדים — ולא אמר 'ויהיו' אם כי הנושא הוא: ילדים, וכך בהרבה מקראות¹⁹. ואם כי פתח הכתוב בחנה אין הוא ממשיך לספר מעשיה, כי אם מעשי צרתה פנינה, כי זוהי מידתם של הכתובים לפתות במה שסיימו. אין ילדים — ואמר ילדים (ולא ילד) בהשפעת 'הילדים' האמורים אצל פנינה.

ומכיון שהדברים המסופרים בכתוב מסעירים את הנפש, יצאו הדברים כאמורים במקצב וערוכים בשכול (= כיאסמוס):

ולו שתי נשים		שם אחת חנה
ושם השנית פננה	X	ויהי לפננה ילדים
ולחנה אין ילדים		

(ג) ועלה — פעולה חוזרת ונשנית, כפירושו של רש"י "לשון הוזה הוא, כי היה עולה מוזמן מועד למועד שילה", כלומר אלקנה היה רגיל לעלות באורח קבוע לבית ה' אשר בשילה.

האיש הוא — ולא אמר 'אלקנה' אולי כדי לרמוז שרק הוא — מבין גדולי הדור, כפי שציינו זאת חז"ל — נהג לקיים מצוה זו של עליה לרגל כהלכתה. וכפי שיוצא מהפסוק הבא ומפסוק כא היה נוהג אלקנה להעלות אתו את כל ביתו כלומר את נשיו ואת ילדיו הקטנים, כולל בנותיו, הפטורים מן התורה ממצוות ראיון²⁰.

מעירו — אין אנו יודעים דיוק זה 'מעירו' מה הוא בא להשמיענו. וחז"ל אמרו "שהיה מדריך את ישראל ומעלה אותן לשילה, ולא בדרך שהיה עולה בשגה זו היה עולה בשגה אחרת". ועוד דרשו "נתעלה האיש בביתו, נתעלה

19 כגון: 'ויהי כל הנופלים' (שופטים כ, טו).

20 מדאורייתא חייבים רק הזכרים להיראות בעורה בשלוש רגלים (שמות כג, יז; לד, כג; דברים טו, טז) אכל מדברים טו, יא וטו הננו למדים, שכולם יחד שמחו 'לפני ה' אלקיך במקום אשר יבחר'. כמו כן — נצטוו כולם להיראות לפני ה' בשעת הקהל בחג הסוכות 'מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה' (דברים לא, י—יג). ור"י מטראני אמר 'בנדר היה עליו לעלות שם בכל שנה ושנה ביום הקבוע לו'.

האיש בחצרו, נתעלה בעירו, נתעלה בכל ישראל וכל עילויו לא היה אלא מעצמו" (מדרש שמואל פרשה א, ז).

מ י מ י מ י מ י מ — זו לשון התורה ובאה לראשונה בחוקת הפסח (שמות יג, י), ומשמעותה משנה לשנה (שופטים יא, מ; כא, יט ועוד). ומפסוק ז' וכן יעשה שנה בשנה' משמע, שעלה יחד עם כל משפחתו רק פעם אחת בשנה, אם בחג הפסח שבפרשתו נזכרת לראשונה הלשון 'ימים ימימה', (שמות יג, י) או בחג כלומר בסוכות (מ"א ת, סה). ויש מרז"ל שפירשו (מדרש שמואל א, ח) שהיה זה בעצרת (= שבועות). ויונתן תירגם "מומן מועד למועד", כלומר שעלה עם כל משפחתו בכל שלוש הרגלים לשילה. ובאליהו רבה ה אמרו: "אלקנה היה עולה לשילה ד' פעמים בשנה, ג' מן התורה ואחת שקיבל עליו בנדרה".

להשתחוות — ההשתחויה היתה כרוכה ודאי בתפילה על דרך הכתוב 'ואליך ישתחוו אליך יתפללו' (ישעיה מד, יד) וכן 'רוממו ה"א והשתחוו להר קדשו' (תהלים צט, ט) וחז"ל אמרו: "תפילה גדולה מן הקרבנות דכתיב להש"תהוות ואחר כך לזבוח" (מדרש שמואל).

ולזבוח — 'את זבחה הימים ונדרו' כפי שמפרש לקמן בפסוק כא.

לה' צבאות — השם 'לה' צבאות' בא בכתוב זה לראשונה והוא קיצור מהלשון 'ה' אלקי צבאות' (שמ"ב ה, י; הושע יב, ו; עמוס ג, יג ועוד). ונקרא 'ה' אלקי צבאות' כי הוא אלקי 'השמים והארץ וכל-צבאם' (בראשית ב, א). ור' יוסי אמר "שלא נקרא צבאות אלא על שם ישראל" (שבועות לה, ע"ב), כי ישראל נקרא צבאות ה': 'את צבאותי את-עמי בני ישראל' (שמות ז, ד); מעין זה הוא אומר בדה"א יג, כד: 'ה' צבאות אלקי ישראל'.

בשילה — השם נכתב גם שילו (שופטים כא, יט). במקום זה שיכן יהושע את אהל-מועד שעשה משה (יהושע יח, א) ובו שיכן ה' את שמו 'בראשונה' (ירמיה ז, יב), ולפי מסורת חז"ל בנו שם גם בית (משנת זבחים יד, ו ושם בבלי ק"ח) "לא היה שם תקרה, אלא בית של אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן". ו"בית" זה עמד בשילה "שלש מאות ושבעים (שנה) חסר אחת" (תוספתא זבחים ו, 22. מקומה המדויק של העיר מסומן בשופטים כא, יט: 'אשר מצפונה

21 יתכן שהתואר 'צבאות' בא בסיפורנו לראשונה כי הוא מדבר בשילה, בה עמד 'ארון ברית ה' צבאות' (לקמן ד, ד). שהיה יוצא לעתים בראש צבאות ישראל במדבר (במדבר י, לה-לו) ובני ישראל הביאוהו גם לשדה הקרב באפק (שמ"א, ד).

22 ומצאנו לשון 'בית ה' בשופטים יט, יח וכן לקמן בפרקנו פסוק ט' 'מוזות היכל ה' ועוד. ה'בית' בשילה נחרב כנראה במלחמת אפק (שמ"א ד, יד; ירמיה כו, ו, ט; תהלים עח, ט).

לבית-אל מזרחה השמש למסלה העולה מבית-אל ומנגב ללבונה. שם העיר נשתמר בכפר סילון ובחורבה שלידו, הנמצאים כ-18 ק"מ דרומית-מזרחית לשכם החדשה.

ושם — בשילה.

שני בני עלי — ועדיין לא סיפר לנו הכתוב דבר על עלי עצמו שהיה כהן גדול ושפט את ישראל ארבעים שנה' (שמ"א ד, יח) וזה ממידתם של הכתובים שהם סותמים במקומם ומפרשים במקום אחר.

עלי — יתכן ששורש השם הוא 'עלה'.

חפני — פירוש השם חפני לא ידוע ואולי הוא אחד עם חופה, המשמר השלושה-עשר בכהונה (דה"א כד, יג).

ופנחס — כך נקרא גם בנו של אלעזר שנולד במצרים ושימש בכהונה גדולה (שופטים כ, כח והשווה עוד יהושע כד, לג) ²³.

כהנים לה' — נראה שבני עלי שימשו סגני כהנים (מצודות) ולקמן אומר שהיו 'בני בליעל לא ידעו את ה' (ב, יא—יז), ואף זוהי ממידתם של הכתובים המספרים את הדברים קמעה קמעה ²⁴. ונראה שהזכירם כאן, מפני שאף-על-פי שגרמו בני עלי על-ידי מעשיהם להוצאת לעז על בית ה', כדברי עלי לבניו 'אשר אנכי שומע את דבריכם רעים מאת כל העם אלה וגו' (ב, כג—כד) — לא מנעו אלקנה וביתו את עצמם מלעלות לבית ה'.

ב. חנה ופנינה וסעודת הזבח בשילה (ד—ח)

וַיִּזְבַּח אֱלֹקָהּ

מִנְחָה.

וַלְקָל-בְּנֵיהָ וּבְטוֹתֶיהָ

ד. וַיְהִי הַיּוֹם

וַנִּתֵּן לַפְנֵיהָ אֶשְׁתּוֹ

כִּי אֶת-חָנָה אָהַב

ה. וַלְחָנָה יָתֵן מְנָה אֶתֶת אֶפְסִים

וַיִּי סָגַר רַחֲמָהּ.

בַּעֲבוּר הַרְעָמָה

ו. וַכַּעֲסָתָה צָרְתָה גַם-כַּעַס

כִּי-טָגַר יְיָ בַּעַד רַחֲמָהּ.

כִּן תִּכְעַסְתָּהּ

מִדֵּי עֲלֵתָה בְּבֵית יְיָ

ז. וְכֵן יַעֲשֶׂה שָׁנָה בְּשָׁנָה

וּתִמְכָּתֶה וְלֹא תֹאכַל.

23 ויש אומרים כי פינחס הוא שם מצרי פי-נחסי, שפירושו שחרחר, כושי.

24 ויש אומרים שבאותה שעה כשרים היו לפיכך כינה אותם הכתוב 'כהנים לה'.

ח. נִיאָמַד לָהּ אֶלְקָנָה אִשָּׁה:

חָזָה לָמָּה תִּבְכִּי

וְלָמָּה לֹא תֹאכְלִי

וְלָמָּה יָדַע לִבְכֶּךָ

הַלּוֹא אָנֹכִי טוֹב לָךְ מֵעֲשָׂרָה בָּנִים²⁵.

(ד) ויהי היום — היום הידוע, והוא היום שבו היה דגיל אלקנה לעלות עם כל ביתו לשילה, ומעין זה תירגם יונתן "והווה יום מועדא" (= והי יום המועד). והיושע בן לוי דרש: "זה יומו של עצרת" (= חג השבועות, מדרש שמואל).

ויזבח — זבח שלמים (דר"ק ורלב"ג). צורת העתיד המהופך משמשת במקרא להבעת פעולה שנעשתה פעם אחת, ואילו הצורות של העבר המהופך והעתיד הפשוט משמשות לתיאור פעולות הנישנות מזמן לזמן²⁶.

ונתן — היה נוהג לתת. ולכל — ובונייה — לרבות הבנות הפטורות מעליה לרגל, ועשה זאת כדי לחנכן במצוות.

מנות — לפי העניין הכוונה למנות מבשר הזבח וכן משמעה של לשון 'מנה' או 'מנות' בהרבה מקראות²⁷.

(ה) ולחנה יתן — היה נוהג לתת, ולעיל אמר יונתן לפנינה אשתו וזו מידתם של הכתובים הנוהגים לגוון את דבריהם.

מנה אחת — מנה מיוחדת בטיבה ובטעמה, כמשמעותה של לשון 'אחר' בכמה מקראות (ראה מצודות ובפירוש לפס' א הערה 3).

אפיים — נחלקו חכמינו בפירושה של מלה זו. יש מרז"ל שפירשו בכפל — יים, כלומר שנתן לחנה מנה כפולה (מעין פי שניים)²⁸, ויש שפירשו אפיים —

25 מכיוון שהדברים המסופרים פה מסעידים את הנפש, הם יצאו כערוכים במקצב. 26 יוצא, שהמעשה המסופר בסוף פסוק ז' יותבכה ולא תאכלי קרה רק פעם אחת ולפיכך ניתן לפרש שכל הדברים המסופרים בפרשה החל מהסיפא של פסוק ז' יונתן לפנינה ועד 'כן תכעיסנה' הוא מעין מאמר מוסגר (מ"צ סגל).

27 כגון לקמן ט, כג וכן בתורה, שמות כט, כו; ויקרא ז, לג; ח, כט ועוד.

28 מדרש שמואל (א ח) ומעין זה פירש גם הרלב"ג "שהיה נותן לה מנה אחת בעלת שתי פנים. כאילו תאמר שהיה נותן לה מהנתחים השמנים מאד והנתחים שאין בהם שומן, כדי שתבחר מה שתרצה לאהבתו אותה". ומצאנו במקרא שמתן הרבה מנות ומשאות (כגון בראשית מג, לד) וייחוד מנה מיוחדת (כגון לקמן ט, כג ושמות כט, כב ועוד) הם ביטוי לחיבה יתירה שרוכש בעל המנות למקבליהן. והר"י אברבנאל פירש אפים מלשון אף — כעס ואמר שהיו לאלקנה שני "יגונות", האחד

בנפילת אפיים, בסבר פנים יפות, להשיב אפה וכעסה (הר"י אברבנאל). ויונתן תירגם מעין הפירוש האחרון "חולק חז' בחיר" — "רצונו לומר מנה הראויה להתקבל בסבר פנים יפות" (רד"ק ומעין זה רש"י)²⁹.

וה' — ו' ההסבר: אם כי ה'.

סגר רחמה — לשון ציורית לעקרונות³⁰, ולפקידת העקרה קורא הכתוב ייפ"ח את רחמה' (בראשית כט, לא; ל, כב).

(ו) וכעסותה — היתה נוהגת להכעיסה, להרגיזה ולצערנה ולעורר את קנאתה כמשמע לשון כעס בכמה מקראות (דברים לב, טו, כא; איוב ה, ב). ועיין לקמן טו.

צרתה — "אשת בעלה" (רש"י). וקרויה האשה השנייה צרה (בקבה מן צר = אויב) מכיון שהיא אויבתה של האשה הראשונה, וכיו"ב נאמר בפרשת עריות 'אשה אל אחותה לא תקח לצרר' (ויקרא יח, יח)³¹. ולא הוזכר הכתוב שם הצרה בהתאם להרגשתה של חנה, שמרוב כעס כאילו לא רצתה להזכיר את שמה.

גם כעס — "כעס אחר כעס תמיד" (רש"י)³² ובמדרש: "מכעסת וחוזרת ומכעסת" — ובא השם אחר הפועל לתוספת הרגשה³³.

בעבור הרעמה — כדי שתתאווג, תתרעם. "הרעם" הוא בקול, וביחזקאל מצאנו 'רעמו פנים' (כו, לה) וכן פירוש "רעם" בארמית ובסורית (ובעברית: רעם = הכעס וצורר)³⁴. והר"י ש' דגושה פה שלא כמשפט, כדי לחזק את מבטאה הגרוני לפני הגה גרוני אחר³⁵.

בהיות שאהב את חנה והשם סגר רחמה — והשני היה רואג, לפי שהיתה פנינה מכעסת לחנה.

29 והרלב"ג פירש (כפירוש השני) "אפיים... רומז לפנים... שהיתה יושבת לנגדו פנים כנגד פנים להשגיח בעניינה איך תאכל ולזה הרגיש אלקנה שלא אכלה". ואביו של הרד"ק פירש "אפיים — כעס, כלומר בכעס היה נוחן לה מנה אחת לבד, לפי שהשם יתברך סגר את רחמה ולא היו לה בנים שיתן לה מגות כמו לבני פנינה, היה לו כעס ועצב בזה, לפי שהיה אוהב חנה והיה מתאוה להיות לו ממנה בנים".

30 ומעין זה גם לשון 'עצר עצד ה' בעד כל רחם' (בראשית כ, יח) והלשון 'כי לא סגר דלתי בטני' (איוב ג, י).

31 הלשון 'צרה' מצויה הרבה בלשון חז"ל כגון "פוטרות צרותיהן" (משנת יבמות א, א), "האשה שהלך בעלה וצרתה" (שם טו, א) ועוד.

32 כל 'גם' במקרא בא כידוע לרבות...
33 והשווה דברי ישעיהו 'הקשיב קשב רב קשב' (כא, ז) ודומיהם.

34 וחז"ל אמרו שפנינה לשם שמים נתכוונה (ב"ב ט"ז ע"א) כדי שתתפלל לה'.

35 בפסוק ו באה האות רי"ש חמש פעמים ובגלל הרי"ש המודגשת — היא בולטת

סגרה' בעדרחמה — בפסוק הקודם אמר 'ה' סגר רחמה' וגיוון סגנוני הוא כאמור ממידתם של הכתובים. ופירוש לשון 'בעד' הוא כנגד (רש"י פה ובבראשית ז, טז). וכי"ב מצאנו בתורה 'כי עצר ה' בעד כל־רחם (בראשית כ, יח).

תוכן פסוק זה הוא ניגוד לפסוק שקדמו — ה. פסוק זה מדבר בשפע האהבה שהשפיע אלקנה על אשתו האהובה חנה (מבלי שיוזכר את המלה 'אשתו' כפי שנאמר על פנינה בפסוק ד), אם כי לא זכה לבנים ממנה 'וה' סגר רחמה' — ואילו פסוק ו מדבר ביכעס' הרב שהכעיסתה ו'הרעימה' אותה צרתה — פנינה, שנתקנאה בה ונכוותה אולי מאהבת בעלה לאשתו העקרה — חנה, ואולי הזכירה לה כי 'סגר ה' בעד רחמה'.

(ז) וכן יעשה — וכך היה אלקנה נוהג לעשות 'שנה בשנה' בחלקו את מנות הזבח, כלומר היה נותן ל'פנינה ולכל בניה ובנותיה מנות' ולחנה — 'מנה אחת אפים'.

מדי עלותה — בכל פעם שעלתה עמו חנה בבית ה' ⁸⁶ וכמנהגו של אלקנה כן "מנהגה" של פנינה... 'כן תכעיסנה'.

ותבכה — עתיד מהופך ונמשך לפסוק דלעיל. 'ויזבח', כלומר באחד הימים ('ויהי היום') התפרצה חנה בשעת סעודת הזבח בבכי וסירבה לאכול את ה'מנה אחת אפים' שנתן לה 'אלקנה אישה' ⁸⁷.

(ח) אלקנה אישה — התואר 'אישה' ביחס לאשה עניינו אהבה ודבקות, בניגוד לתואר 'בעל', שעניינו בעלות ואדנות ⁸⁸. ואת אהבתו זו לאשתו ואת חרדתו לה מביע אלקנה בשלוש שאלות קצרות:

למה תבכי ?

ולמה לא תאכלי ?

ולמה ירע לבבך ?

למה — מ"ם בסגול שלא כרגיל. ייתכן שבחסרון הדגש במ"ם (שלדוב ישנו

עוד יותר: 'וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעמה כי סגר ה' בעד רחמה'.

36 ולא אמר 'מדי עלותי או' מדי עלותם', מכיון שלא תמיד נתלוו אליו שתי נשיו — אולי מסעמים שבסהרה.

37 ולא הזכיר הכתוב לא כאן ולא בפסוק הקודם, אף שם אחד מהאישים הפעילים בפרשה — רמז לערעור היחסים האישיים שביניהם !

38 וכי"ב אמר הושע 'והיה ביום ההוא נאם ה' תקראי אישי ולא־תקראי לי עוד בעלי' (ב, יח).

במלת השאלה "למה" ובתנועה הקלה סגול הבאה כאן שלוש פעמים (נקוד שאין לו אח במקרא במלה 'למה') — בשני שנויים אלה רוצה המסורה להביע טון של רכות ושל חיבה.

ידע לבבך — הפך מ'טוב לבי' (לקמן כה, לו, שמ"ב יג, כח ועוד), הנרדף לשמחה (מ"א ח, טו) ועניינה של שאלה זו הוא 'למה יתעצב לבבך', ומעין זה במשלי 'לב שמח ייטיב פנים ובעצבת לב רוח נכאה' (טו, יג דאה שם גם פס' טו).

טוב לך — יקר לך.

מעשדה — מספר עגול, ולא דוקא, וכיו"ב אמר יעקב 'עשדת מונים' (בראשית לא, ז), וכן בויקרא כו, כו ועוד (עפ"י הרד"ק) ורש"י פירש עפ"י מדרש חז"ל "מעשדה בנים שילדה לו פנינה". [ובאה בפסוק זה עשר פעמים האות הרכה ל (ראה לעיל בפירושו לפסוק ו)].

סיומה של פיסקה זו הוא לפי זה מעין פתיחתה 'זיהי היום ויזבח אלקנה ונתן לפנינה אשתו ולכל בניה ובנותיה מנות... ויאמר לה אלקנה אישה... הלוא אנכי טוב לך מעשרה בנים'.

חנה לא קיבלה את ניהומי בעלה ספוגי האהבה ולא השיבה עליהם, כי אין בכוחה של אהבת הבעל לפצות אשה על עקרותה. כיוצא בזה מצאנו אצל רחל שזכתה לאהבת יעקב (זיעבד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אותה' (בראשית כט, כ) שאמרה לו 'הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי' (שם ל, א). ולכן קמה במר נפשה לשפוך את מדי שיחה לפני ה" (מ"צ סגל).

ג. תפילת חנה ונדרה (ט — יא)

ותקם חנה

ט.

אחרי אכלה בשלה
ועלי הפהן

ואחרי שתה
על-מזוזת היכל יי.

ישב על-הכסא

ובכה תבכה.

ותפלל על-יי

י. והיא מרת נפש.

יא. נתדר נדר ותאמר

יי צבאות

חכרתי ולא תשכח את-אמתך

אם-ראה תראה בעני אמתך

תַּתַּתָּה לַאֲמַתְךָ זֶרַע אֲנָשִׁים

וּמִזְרָה לֹא יִנְעָלָה עַל-דְּרָאשׁוֹ.

וַתַּתִּיזוּ לִי כַל-יְמֵי חַיָּי

(ט) אחרֵי אכלה — אחרי שאכלה, ונראה שנעתרה להפצרות אלקנה אישה.

בשלה — לעיל בפסוק ז אמר 'בבית ה', אך את זבחי השלמים אכלו בעיר שילה ובסביבתה^{טו}, ולא בבית ה' ממש.

ואחרי שתה — ואחרי ששתתה (לפי ת"י). ורו"ל (כתובות סה ע"א וראה שם בתוספות) פירשו 'אכלה' על חנה ו'שתה' על אלקנה^{טז} וסיוע לדעתם דברי חנה לעלי ויין ושכר לא שתיתי (טו) והמלה 'בשילה' מפסיקה בין 'אכלה' לבין 'שתה'.

ועלי הכהן — ולעיל בפסוק ג דיבר בבני עלי ולא הזכיר התואר 'הכהן', כי זוהי כאמור מידתם של הכתובים המספרים קמעה קמעה. התואר 'הכהן' פירושו בהרבה מקומות הכהן-הגדול והזכירו הכתוב כאן במעין מאמר מוסגר וכהצעה לשיחת עלי עם חנה.

הכסא — בה"א הידיעה, כלומר הכסא הידוע והמיוחד לשופט^{יז}, ומסורת בידי חז"ל שבאותו יום מינו את עלי לכהן גדול ושופט.

על מזוזת — אצל מזוזת, כלומר ליד פתח ההיכל. והיא ה'חצר' (העזרה בלשון חז"ל).

היכל — מלה מצויה גם באכדיית ומשמעה שם בית גדול, ולעיל פסוק ז קראו 'בית ה'. וכבר הזכרנו בפירוש לפסוק ב, שההיכל בשילה היה בנוי בניין "של אבנים מלמטן ויריעות מלמעלן" (סדר עולם פ' יד בעקבות משנת זבחים יד, ז).

(י) מרת נפש — ביטוי הנאמר על אדם שרוחו 'צר' עליו (איוב ז, יא) ושאבד' בצרתו ושנחלתו 'עוני', 'ריש' ו'עמל' (משלי לא, ו—ז) וכעין זה נאמר במקראות: נפשו 'מרה' עליו. חנה היתה 'מרת נפש' בגלל עקרותה ובגלל דברי 'שיחתה' ו'כעסה' של פנינה (ו, ז, טז).

39 משנת מגילה א יא: שבשילה אוכלים קדשים קלים ומעשר שני בכל הרואה (= כלומר בכל השטח הנראה מחומת העיר).

40 כלומר הם מפרשים שתה כאילו התייז היתה קמוצה, ורוב פרשנינו פירשו ש'אכל ושתה' הם מקור, כלומר הכוונה היא לאכילה ולשתיה של המסובים.

41 ומצאנו 'כסאות למשפט' בתהלים ככב, ה) ולשון 'ישב' בא גם במשמעות של שלט ושפט כגון 'ולוט ישב בשער סדם' (בראשית יט, א) או 'עפרון יושב בתוך בני חת' (שם כג, י).

נתת פלל — עניינו של השורש 'פלל' הוא גם שפט 'אם יחטא איש לאיש ופללו אלהים' (ב, כה) ובבנין התפעל הוא בא במשמעות הרגילה בלשוננו.

על ה' — אל ה', כמשמעות לשון 'על' בהרבה מקראות וכן לקמן ב, יא 'וילך אלקנה הרמחה על ביתו' = אל ביתו. וחז"ל דייקו והסיקו מלשון 'על', כי 'חנה הטיחה דברים כלפי מעלה' (ברכות ל סוף ע"ב⁴²) ולא פירסמו הכתובים תוכן תפילה זו — אבל מתוך דברי נדרה, שיתפרשו בפסוק הבא, הגנו למדים את עניינה.

ובכה תבכה — המקור בא כרגיל לחיזוק הפעולה, ואילו צורת העתיד, כפי שפירשנו לעיל ד, רומזת להמשך הפעולה והשגותה: כלומר חנה בכתה בכי רב וחזרה ובכתה⁴³. "לפי ששערי בכיה לא ננעלו" (הד"י אבדבנאל).

(יא) ותדר נדר — מצאנו בהרבה מקראות שהנדר בא עם התפילה, ובניין אב לכולם תפילתו-נדרו של יעקב אבינו 'אם יהיה אלקים עמדי ושמרני בדרך הזה וכו' והיה ה' לי לאלקים וכו' (בראשית כח, כ—כב⁴⁴). ה' צבאות — לפירוש השם הזה ראה לעיל ג, וכבר ציינו חז"ל שחנה היתה ראשונה שקילסה את הקב"ה בתואר זה 'צבאות' ודרשו על כך דרשות הרבה⁴⁵.

אם — לשון זו באה כמלת-פתיחה בנדרים, וכן פתח יעקב את נדרו-תפילתו. ראה תראה — כפי שפירשנו לעיל בא המקור לחיזוק, וצורת העתיד באה על המשך הפעולה והישגותה. בעני — פירושו צער וסבל.

וזכרתני — לשורש 'זכר' כמה משמעויות: אחת זו השגורה בלשוננו (החיפוכה: שכח) ואחת במשמעות של 'פקד', כגון: 'אתה זוכר מעשה עולם ופוקד כל יצורי קדם' במוסף של ראש-השנה ("תקיעתא דבי רב") — ובאה 42 חז"ל פירשו איפוא ונתת פלל במשמעות הראשונית של שרש 'פלל' שעניינו שפט.

43 וכבר עמדו חז"ל על סגנונה המיוחד של הפרשה ואמרו "כל מעשה חנה ככפלים: כעסה ככפלים ('זכעסותה צרתה גם כעס'), מנתה בכפלים (ולחנה יתן מנה אחת אפים'), בכתה בכפלים ('ובכה תבכה'), ראייתה בכפלים (אם ראה תראה'), נדרה בכפלים ('ותדר נדר') (מדרש שמואל א, ט).

44 וכיו"ב בתהלים סא, ו, יונה ב, י ועוד.

45 כגון דרשותיו של רב: "אמרה אם מהעליונים (= צבאות של מעלה) אני — לא אמות, ואם מן התחתונים (= צבאות של מטה) אני — אפרה וארבה כחתוננים" או "אמרה לפניו: רבון כל העולמים מכל אוכלוסין שיש לפניך אין אתה פוקדני באחד מהן" (מדרש שמואל פרשה ב, ד). הובאו הדברים בפירושיהם של רש"י ורד"ק, ובלשון ה' צבאות' יפתח בנה שמואל את נבואתו בפרשת עמלק טו ב; וראה מדרש שמואל פרשה ה.

כאן מלה זו בשתי משמעויותיה, ועניינה: פקדני בנן! (וראה עוד בראשית ל, כב וכן לקמן פסוק יט).

וזכרתני ולא תשכח — צירוף לשוני זה בדרך החיוב והשלילה כאחת מצינו כבר בתורה 'זכר אל תשכח' (דברים ט, ז) ⁴⁶.

זרע אנשים — חז"ל דרשו: בנים זכרים (מדרש שמואל) 'ראנשים', בדומה ל'איש' (ראה פירוש פסוק א), משמעותו בהרבה מקראות אנשים חשובים וגדולים ⁴⁷.

וגתתיו לה' — לשרתו — וכיוצא בזה נאמר בתורה בעניין הלויים 'כי נתנים נתנים המה לי מתוך בני ישראל וגר' ואתנה את הלויים נתנים לאהרן ולבניו מתוך בני ישראל לעבד את-עבדת בני ישראל באהל מועד' (במדבר ת, טז, יט וראה שם ג, ט), אך יש להדגיש שהלויים התחילו לשרת במשכן 'מבן חמש ועשרים שנה ומעלה יבא לצבא צבא בעבדת אהל מועד, ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה, ולא יעבוד עוד' (שם ת, כד—כה, וראה שם ד, ג ובפירושו של רש"י שם). ואילו חנה נתנתו ל'כל ימי חייה' מאז היגמלו (כב—כג) 'וישב שם עד עולם' (כב = עפ"י הרד"ק).

ומורה — תער. וכיוצא בזה המלאך אל אשת מנוח 'ומורה לא יעלה על ראשו, כי נזיר אלקים יהיה הנער מן הבטן' (שופטים יג, ה; טז, יז).

חנה הזירה את בנה לפני שנוולד על מנת לקדשו בקדושת נזיר הנושא נזיר אלקיו על ראשו וכל ימי נורו קדש הוא לה' (במדבר ו, ז—ח) ⁴⁸.

ומצאנו בעמוס, שנוזיר נדרף לנביא 'ואקים מבניכם לגביאים ומבחוריהם לנזירים' (ב, יא) ⁴⁹.

נדרה של חנה, שבו מובלעת תפילתה הנרגשת הראשונה, אמור במקצב, כשהמלה 'אמתך' חוזרת בו שלוש פעמים, וזה סידורו:

46 וכן פותחת פרשת עמלק בט' דברים בלשון זכור ומסיימת בלשון לא תשכח (דברים כה, יז—יט) וכן נאמר בשר המשקים 'ולא זכר... את יוסף וישכחתו' (בראשית מ, כג).

47 על דרך האמור בדברים א, יג 'אנשים חכמים ונבונים', וכן לקמן בשמ"א יז, יב נאמר על ישי 'והאיש בימי שאול זקן בא באנשים'. גם בתעודות היצוניות כנעניות ואחרות באות לשונות איש ואנשים במשמעות של גדולה וחישיבות ונרדפות לשונות אלה למלכים או לגדולי העיד וזקניה.

48 כדעתו של ר' נהוראי, ששמואל היה נזיר כשמשון (משנת נזיר ט, ה).
49 וייתכן, שבדומה לנביאים שהוקדשו ע"י ה' לשליחותם עוד לפני לידתם 'בטרם אצורך בבטן ידעתך ובטרם תצא מרחם הקדשתך נביא לגוים נתחיד' (ירמיה א, ה), הוקדשו גם נזירים ע"י הוריהם לנזירות עולם, בדומה לשמשון ושמואל, מבתן אמהם (וראה על כך זאב יעבץ, תולדות ישראל חלק א מוצא דבר בו "נדר יפתח ונזירות שמשון").

ה' צבאות

אם ראה תראה בעני אמתך
וזכרתני ולא תשכח את אמתך
ונתת לאמתך זרע אנשים—
ובנתתיו לה' כל ימי חייו
ומורה⁵⁰ לא יעלה על ראשו.

ה. חנה ועלי (יב—יח)

יב. והיה כי הרבחה לה תפלל לפני ה'
ועלי שמר את פיה.

יג. חנה —

היא מדברת על-לבה
רק שפתיה נעות
וקולה לא ישמע
וחשבה עלי לשכרה.

יד. ואמר אליה עלי

עד-מתי תשפתקין,
הסירי את יגד מעליך.

טו. ותען חנה ותאמר:

לא אדוני,

וזן ושכר לא שתיתי

אשה קשת-רוח אנכי

ואשפה את-נפשי לפני ה'.

לפני בת-בליעל
דברתי עד-הנה.

טז. אל-תתן את-אמתך
כי מרב שיחי וכעסי

50 והתרגומים, ר' יוסי (מ' נזיר שם ועוד) ורש"י פירשו 'מורה' מלשון מורא ומחד, וכונתם אולי כפי שפירש ר' יוסף-קרא "שלא יכיר פנים במשפט ולא יגור מפני איש".

י. כַּעַן עָלַי נִיאָמְר:

לְכִי לְשָׁלוֹם

וְאַל תִּי יִשְׂרָאֵל

אֲשֶׁר שָׁאַלְתָּ מֵעַמּוֹ.

יִתֵּן אֶת־שִׁלְתְּךָ

יח. וְתֹאמְר:

תִּמְצָא שְׂפָחָתְךָ חֵן בְּעֵינֶיךָ.

וְתִלְךָ הָאִשָּׁה לְדַרְכָּהּ וְתֹאכֵל

וּפְנֵיהָ לֹא־הִיזְלָה עוֹדֶי.

(יב) והיה — עבר פשוט תחת 'ויהי'. וביטוי כזה מצוי בהרבה מקראות,

כגון לקמן י ט; יז, מח ועוד.

ה ר ב ת ה ל ה ת פ ל ל — חנה תאריכה בתפילתה. הוסיפה תפילות שלא פיר-

סמן הכתוב או שחזרה על גדרת-תפילתה.

ל פ נ י ה' — הלשון 'לפני ה'' משמעותה מקום המקדש והמזבח, כמשמעותה

בהרבה מקראות. ונראה, שחנה כיוונה את לבה ל"קדש הקדשים", שבו עומד

'ארון ברית ה' צבאות ישב הכרובים' (ד, ד). ולעיל אמר הכתוב 'ותתפלל על

ה' (י, וראה שם פירוש).

ש מ ר א ת פ י ה — "היה שומר ומעיין את פיה (= כלומר מתבונן בפיה)

מה היתה וזאת התפילה הארוכה" (רד"ק), כמשמעות שורש ש מ ר בכמה מקר-

אות כגון "שמרתם וראה ישר כי אחרית לאיש שלום" (תהלים לו, לו) ועוד.

ורש"י פירש "לשון המתנה כמו 'אביו שמר את הרבר'" (בראשית לו, יא).

(יג) ו ח נ ה ה י א — וכפל הכתוב את הנושא ('היא') לתוספת הרגשה,

וכיוצא בזה מצאנו בתורה 'ה' אלקיך הוא עבר לפניך' (דברים לא, ג) ועוד.

ע ל ל ב ה — אל לבה, על דרך שאמר לעיל, י 'ותתפלל על ה' = אל ה'.

והלשון 'מדברת על לבה' כאן פירושה: מכוונת בלבה ומתפללת בלחש כפי

שהכתוב הולך ומפרש 'רק שפתיה בעות וקולה לא ישמע'. ומעין זה באמר

באליעזר 'אני טרם אכלה לדבר אל לבי' (בראשית כד, מה) וכן לקמן 'ויאמר

אל-לברי (כז, א) ועוד⁶².

51 צורת תפילתה של חנה והדו-שיח בינה לבין עלי נראים כערוכים במקצב. חנה

פותחת דבריה במשפטים קצרים ההולכים ומתארכים בסופם.

52 לעומת זאת 'דברו על-לב ירושלם וקראו אליה' (ישעיה מ, ב) וכן 'וינחם אותם

וידבר על-לבם' (בראשית ג, כא) פירושם: לדבר דברים המתקבלים על הלב.

ומכאן למדו חז"ל ש"תפילה צריכה כוונה" (ברכות לא ע"א).

רק שפתיה נעות — חז"ל למדו מכאן "למתפלל שיחתוך בשפתיו" (בר" כות לא, ע"א).
 וקולה לא ישמע — "מכאן למתפלל שאסור להגביה קולו בתפלתו" (שם, שם).
 ויחשבה עלי לשכורה — "כי אכן דרך השכור לנענע בשפתיו ואין אומר ואין דברים" (מצודות) 55.

(יד) תשתכרין — התפעל, כלומר תעשי מעשה שכורה. והנו"ן בסוף הפועל היא סימת קדומה, וכן ברות 'וכה תדבקין' (ב, ח, כא) 54. והותד לעולי רגל לשתות יין ושכר בבואם לעיר המקדש 'ונתת הכסף בכל אשד תאוה בפשך בבקר ובצאן וביין ובשכר... ואכלת שם לפני ה' אלקיך ושמחת אתה וביתך' (דברים יד, כו). ונראה, ששתייה זו גרמה לעתים לתקלות (השווה עמוס ב, ח), ולפיכך ישב עלי 'על הכסא' ושמר על כבוד הבית 56.
 הסירי את יינך — הפיגי את יינך מעליך (עפ"י יונתן) והשבעים בתר-גומם הוסיפו פירוש "ולכי מאת פני ה'".

(טו) קשת רוח — אשה שרוחה קשה עליה מרוב צרות. ובמדרש אמרו "רוחי מתקשה כנגד צרתי הקשה" (מדרש שמואל פרשה ב, יא). לצירוף לשוני זה אין אח במקרא, אך רומה לו הלשון 'מקצר רוח ומעבדה קשה' (שמות ו, ט). יין ושכר — "יין זה חדש ושכר זה ישן, מזה ומזה לא שתיית" (מדרש שמואל פרשה ב, יא וכן תירגם יונתן). הצירוף הלשוני 'יין ושכר' בא לראשונה בפרשת שתויי יין, 'יין ושכר אל תשת אחה ובניך אתך בבאכם אל אהל מועד' (ויקרא י, ט) 56.

ואשפך את נפשי לפני ה' — לשון ציורית לתפילה. וכיוצא בזה אמר דוד 'אשפך לפניו שיחי, צרתי לפניו אגיד' (תהלים קמב, ג) 57. והמקונן אמר

53 וחז"ל למדו מכאן "שאסור לשכור להתפלל" (שם שם).

54 'והוא יגיד לך את אשר תעשין' (ג, ד), 'עד אשר תדעין' (שם, יח), וכן בישעיהו 'מה תחילין' (מה, י), וכן בירמיה 'עדמתי תחמקין' (לא, כא).

55 וחז"ל למדו מכתוב זה: "מכאן לרואה כתברו דבר שאינו הגון צריך להוכיחו" (ברכות לא סוף ע"א וראש ע"ב).

56 ועל שתייה הוזהר הנזיר (במדבר ו, ג ועוד) וכן גצטוותה אשת מגוה לנהוג בימי הריונה (שופטים יג, ד, ז, יד).

57 ומצאנו גם 'בטחו בו בכל עת עם, שפכו לפניו לבבכם' (שם סב, ט וראה עוד תהלים מב, ה; ואיוב ל, טז). ולקמן ז, ו: 'וישאבו מים וישפכו לפני ה' ויצומו' הוא סמל לתפילה כתרנום יונתן: ושיפכו לבהון בחיובתא (בתשובה) כמיא קדם ה':

'שפכי כמים לבך נכח פני ה'" (איכה ב, יט). ויונתן תירגם "ואמרית עולבן נפשי בצלו קדם ה'" = ואמרתי עלבון נפשי בתפילה לפני ה'.
 (טז) אל תתן — אל תשים, או אל תשווה, או אל תחבר בדרגה אחת. ויונתן תירגם "אל תכלים" כלומר אל תבייש, ורש"י פירש "אל תמסור כמו 'אל תתנני בנפש צרי' (תהלים כז, יב)"⁵⁸. והרמב"ן פירש "אל תחשוב" ("גמר המחשבה בלב", ביאור לפרשת 'הנה ישכיל עבדי' — ישעיהו נב).
 לפני בת-בליעל — כמו בת בליעל. וכן לקמן שמ"ב ג, לד 'לפני בני עולה' = כמו בני עולה וכן באיוב ג, כד) מקביל הלשון 'לפני לחמי' אל 'כמים' ועוד⁵⁹.

בליעל — לדעת חז"ל מורכבת מלה זו משתי מלים: בלי עול — "בנים שפרקו עול שמים מצואריהם" (סנהדרין קי"א ע"ב). והראב"ע פירש בשם ר' יהודה הלוי (לתהלים יח, ה), שלשון זו מצרופת אמנם משתי מלים, אבל משמעה קללה: "אל יעל". ויש שפירשו בליעל = בלי יעל, כלומר אנשים שאין בהם כל תועלת. ובשירת דוד נדרפת לשון בליעל למות ולשאו (שמ"ב כב, ה—ו = תהלים יח, ה—ו).

מרב שיח — מרוב צרותי, כדברי דוד 'אשפך לפניו שיחי, צרתי לפניו אגיד' (תהלים קמב, ג)⁶⁰.

וכעסי — נרדף בכמה מקראות למכאוב (קהלת א, יח; ב, כג), צרה (תהלים לא, י), רעה (קהלת יא, י). וכן פירושו כאן, וראה לעיל פסוקים 1—2).

דברתי עד הנה — הארכתי בתפילתי (עפ"י ת"י) — וזה בהתאם לכתוב לעיל יב 'היה כי הרבתה להתפלל'.

יו) ואלהי ישראל — הוא הכינוי שקראו לראשונה יעקב (בראשית לג, כ) כי ה' היה עמו.

יתן — לשון תפילה ובדקה כאחת. ובדרש אמרו שהוא דברי נבואה, כלומר — "בישרה שנתקבלה תפילתה" (רש"י). וסיוע לפירוש זה דברי אלקנה לקמן כג 'אך יקם ה' את דברו'. הלשון 'יתן' תואמת לדברי חנה 'ונתת לאמתך זרע אנשים' (יא).

שלתך — שאלתך, בהשמטת האל"ף, וכן אמרה לאה 'בגד' שפירושו 'בא גד' (בראשית ל, יא) וכן לקמן 'כי על יום טוב בנו' = באנו (כה, ח) ועוד. והלשון

58 ויונתן תירגם — ובעיקבותיו פירשו דש"י ורד"ק — שחנה התכוונה לפנינה באמרה 'בת בליעל', הואיל ו'כעסתה' ו'הרעימה' אותה מאד.

59 ואפשר 'לפני בת-בליעל' — לפנייה של בת-בליעל. (מפי הפרוט' פ' מלצר).

60 וראה עוד איוב ז, יג; ט, כז; י, א; כא, ד; כג, ב.

'שאל' פירושה בהרבה מקראות בקש כגון 'נתנו לו את העיר אשר שאל' (יהושע יט, ג), 'מים שאל חלב נתנה' (שופטים ה, כה) ועוד. ואף כאן משמעה בקש — וכן תירגם יונתן.

(יח) תמצא שפחתך חן בעיניך — מטבע לשון שעניינו דברי ענווה והבעת תודה לגדול וחשוב. וכיוצא בזה אמרה רות לבעז 'אמצא חן בעיניך אדני כי נחמתי וכי דברת על לב שפחתך' (ב, יג וראה שם, י) ⁶¹. ורש"י פירש "לבקש עליה רחמים".

שפחתך — ולעיל פסוק יז אמרה 'אמתך' ואין הבדל בין שתי לשונות אלה, וזה ממידתם של הכתובים המגוונים את דבריהם. והנה משנתעוררה מדברי ברכת-תפילתו של עלי הלכה —

לדרכה — "אל מקום סעודת הזבח" (מ"צ סגל) ⁶².

ותאכל — את המנה שנתן לה אלקנה אישה עוד לפני תפילתה ונדאה "כי אכלה מעט בהפצרת בעלה ועכשיו היטיבה את לבה" (רד"ק)

ופניה לא היו לה עוד — "פנים של זעם" (רש"י). או "אפין בישין" (ת"י) = פנים רעים לא היו לה עוד. כלומר פגו זעמה וכעסה של חנה.

ופניה — לשון 'פנים' נרדף באיוב ט, כז ל'שיח' ועניינו שם צרה וצער ומכאוב, ובבראשית ד, ה— וירמיה ג, יב משמעות לשון 'פנים' גם אף וקצף.

ה. לידת שמואל והיגמלו (יט—כג)

וַיִּשְׁכְּמוּ בַּבֶּקֶר	וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לְפָנָיו
וַיִּשְׁכְּבוּ וַיָּבֹאוּ	אֶל-בֵּיתָם הָרְמָתָה
וַיֵּדַע אֱלֹקָנָה	חֲזֹקָתָהּ
אֶת-חַנָּה אִשְׁתּוֹ	

כ. וְהָיָה לְתַקְפוֹת הַיָּמִים	וַתַּהַר חַנָּה וַתֵּלֶד בֵּן
וַתִּקְרָא אֶת-שְׁמוֹ שְׁמוּאֵל	כִּי מֵי יִשְׁאַלְתִּיו.

כא. וַיַּעַל הָאִישׁ אֱלֹקָנָה	וְכָל-בֵּיתוֹ
לְזֹבַח לַיהוָה	וְאֶת-נַדְרֹוֹ.
אֶת-זֹבַח הַיָּמִים	

61 וראה עוד בראשית לג, טו ; מז, כה ועוד.

62 ואין לפרש שהלכה לביתה, כי הרי הם הלכו לביתם רק למחרת (יט). והשבעים תירגמו כאן "ותבוא הלשכתה ותאכל עם אישה ותשת", והוא תוספת הסבר לדרברי הכתוב.

כב. וְחָנָה לֹא עָלְתָה
כִּי-אָמְרָה לְאִשָּׁה:
עַד-יִגְמַל הַנֶּעֱר וְהִבִּיאֹתִי
וְנִרְאָה אֶת-פָּנָי יי
וְרָשָׁב שָׁם עַד-עוֹלָם.

כג. וַיֹּאמֶר לָהּ אֱלֹקֵנָה אִשָּׁה:
עֲשֵׂי הַטּוֹב בְּעֵינַיִךְ
שְׁבִי עַד-יִגְמַלְךָ אֹתוֹ
אֲךָ יִקָּם יי אֶת-דְּבָרֶךָ.
וְתִשָּׁב הָאִשָּׁה

וְתִינֹק אֶת-בְּנָהּ עַד-יִגְמַלְהָ אֹתוֹ.

(יט) ויש שימו בבקר וישתחוו — כי מנהגם היה להתפלל ולעבוד את ה' בהשכמת הבוקר. בחינת 'להגיד בבוקר חסדך' (תהלים צב, ג) ועוד. ואמרו חז"ל "בל פניה שאתה פונה (מן המקדש) יהיה בבוקר" (ספרי פרשת ראה).

לפני ה' — הוא מקום המזבח והמקדש, כפירוש לעיל פסוק יב. וידע — ויקרב אליה — ומשמעותה של לשון 'ידע' בהרבה מקראות הוא אהב, וכן 'והאדם ידע את חוה אשתו' (בראשית ד, א) וכן 'כי ידעתיו האמור באברהם (שם יח, יט) שעגיינו חיבה, אהבה וקרבה ועוד. ויזכרה ה' — ויפקדה. והלשון 'ויזכרה ה'' חוזרת לתפילתה-נידרה 'זוכר-תני' (יא).

(כ) לתקופת הימים — דומה לשון זו ללשון התורה 'תקופת השנה', הנזכרת בקשר ל'חג האסיף' (שמות לד, כב) ועניינה "היקף זמן והשלמתו" ⁸⁸. והכוונה כנראה לימי הריונה שנשלמו סמוך לדגל, שבה נהגו אלקנה וביתו לעלות לשילה.

ותהר — הרחה מיד לאחר שובם משילה לביתם (עפ"י הרד"ק). ותלד בן — 'לתקופת הימים'.

שמואל — שם ידוע מימי המדבר והוא שמו של נשיא שמעון מנוחלי הארץ (במרבד לד, כ). חנה קראה לבנה בשם זה "על שם אל ועל שם המעשה הוא

63 משורש קוף הקרוב לנקף.

נקרא כי ממנו שאלתיו" (רש"י) והוא מנהג קדמונים לדרוש את השם על שם המאורע. ובשם שמואל מצויות האותיות של "שאל מאל" ושל "שמו אל"⁶⁴. כי — לשון קצרה במקום כי אמרה' וכן בבראשית ד, כה כי שת לי ... זרע אחר וגו' = כי אמרה: שת לי וגו'.

שאלתיו — שאלתיו כלומר בקשתיו, כפי שהיא מפרשת לקמן כז ויתן ה' לי את שאלתי אשר שאלתי מעמו'⁶⁵.

(כא) ויעל — מביתו לשילה.

האיש — ראה לעיל בפירוש לפס' א, דבור המתחיל 'איש'.

וכל ביתו — כל משפחתו. ואם כי 'חנה לא עלתה' אמר וכל' כי 'רובו ככולו'.

זבח הימים — הוא הזבח השנתי שהיה אלקנה רגיל להקריב כשעלה עם כל ביתו 'עמים ימימה' (א, ג; ב, יט; כ, ו). ויונתן תירגם: "ית דבחת מועדיא" = את זבח החג⁶⁶.

ואת נדרו — "נדרים שנדר בין רגל לרגל היה מקריב ברגל" וכך צוותה התורה 'והיה המקום אשר יבחר ה' אלקיכם בו לשכן שמו שם, שמה תביאו את כל אשר אנכי מצוה אתכם, עולותיכם וזבחיכם מעשרותיכם ותרומת ידכם וכל מבחר נדריכם אשר תדרו לה' (דברים יב, יא).

(כב) לאישה — ראה את הפירוש לעיל בפסוק ח' אלקנה אישה'.

עד — עד אשר או כאשר, כמשמע לשון זו בשופטים טז, ב. וייתכן שכאן לשון קצרה מעין: "לא אעלה ואשב עד", ואלקנה משיב לה בפסוק הבא 'שבי עד גמלך אותך'.

64 כבר חזה קראה לבנה בכורה קין על שם המאורע 'קניתי איש את ה' וכן קראה לבנה השלישי שת 'כי שת לי אלקים זרע אחר תחת הבל כי הרגו קין' (בראשית ד, כה). לא תמיד נהגו לחדש שמות, כי אם לקחום מאוצר השמות הנהיג בסביבתם, אלא שחזרו ודרשו ע"ש המאורע. ועיקר משמעו של השם הוא שמואל או שמי" אל (ויי' ויריד מתחלפות זו בזו) מעין הברכה האמורה בדברים כת, י וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך'.

ור"י אברבנאל פירש: "כי כל הדברים האלקיים יקראו בשם הקב"ה, כמו שקרא למזבח 'אל אלקי ישראל' (בראשית לג, כ), והנביא אמר 'ויקרא שמו פלא יועץ אל גבור וגו' — ישעיהו ט, ה". ור' משה יצחק אשכנזי (בעל "הראיל משה", מתלמידיו של שד"ל) פירש: שמואל — שמו אל, כלומר האל שמו ונתנו לי תחת השאלה אשר שאלתי מעמו — ושורש 'שלם' ו'נתן' מתחלפים זה בזה.

65 לקמן בפסוק כח יבוא 'השאלתיהו' ומצאנו את הפועל 'שאל' עם כנויים גם בקל וגם בהפעיל כשהאל"ף חרוקה כגון שופטים יג, 'שאלתיהו'.

66 ורד"ק פירש, שאלקנה נדר קרבן על בנו.

יגמל — "תנו רבנן: יונק תינוק והולך עד עשרים וארבעה חדש" (כתובות ס ע"א)⁶⁷.

הנער — הלשון 'נער' באה במקרא בכמה משמעויות ומהן: (1) ילד 'ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בוכה' (שמות ב, 1); 'לנער היולד' (שופטים יג, ח) ועוד. (2) משרת ובעבד 'ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהלי' (שמות לג, יא ועוד). ונראה, שחנה אמרה 'הנער' ולא הילד, משום שהשאילתו להיות 'משרת את ה'' (ב, יא).

ונראה — נפעל עבר מהופך, כלומר "ייראה הנער", על דרך 'יראה כל זכורך את פני האדון ה' אלקי ישראל — בעלותך לראות את פני ה' אלקיך — (שמות לד, כג—כד).

את פני — לפני, וכן לקמן מתוך הקבלת ב, יא לג, א 'את פני עלי הכהן' = לפני עלי⁶⁸.

עד עולם — לאו דווקא, אלא כפי שפירשו חז"ל "יובל שנים", כמשמעו של לשון 'עולם' בעבד עברי הנרצע (שמות כא, ו) שהוא עד היובל (ויקרא כה, מ), ועולם של הלויים חמשים שנה שנאמר (במדבר ח, כה) 'ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה' (לפי רש"י)⁶⁹.

(כג) אל קנה אישה — ראה לעיל ח.

יקם ה' — יקיים ה' (ת"י) והוא "על דרך תפלה" (רלב"ג).

יקם ה' את דברו — "את ששאלת ממנו זרע אנשים ועלי בישרך ברוח הקודש, אלקי ישראל יתן את שלתך" (רש"י), וכן רד"ק "כי מה שאמר עלי יתן ה' את שלתך' דרך נבואה אמר"⁷⁰.

67. אבל לדעת ר' יהושע שם "אפילו ארבע וחמש שנים".

68. וכן לקמן כב, ד 'וינחם את פני מלך מואב' — לפני מלך מואב. וכן משמעות לשון זו בבראשית יט, יג, יח וכן שמות לד, כג—כד ועוד.

69. ורז"ל למדו מכאן שימיו של שמואל היו חמשים ושנים שנה, כלומר שנתיים עד היגמלו ועוד 'עולם' שהוא חמשים שנה. ובקטע שנשתמר מגילת שמואל שנמצאה במערות קומראן כתוב 'וישב לפני — תיתו עד נזיר עד עולם כל ימי — ונראה שכותבי מגילה זו פירשו כדעת ר' נהוראי, שחנה הקדישה את שמואל לנזיר (מ' נזיר ט, ה) והלשון "נזיר עולם" מצוי שם כמשנה א, כ "נזיר עולם — הכביד שערו מקל בתער וגו'" (וראה שמ"ר יד, כו).

70. יור' ירמיהו בשם ר' שמואל בר רב יצחק דרש בכל יום ויום היתה בת קול יוצאת ומפוצצת בכל העולם כולו ואומרת: עתיד אחד לעמוד ושמו שמואל. כל אשה שהיתה יולדת בן היתה קוראה שמו שמואל. ומכיון שהיו רואין את מעשיו היו אומרים: זה שמואל זו! — אין זה אותו שמואל. וכיון שגולד זה וראו מעשיו אמרו: דומה שזהו, וזהו שאומר 'אך יקם ה' את דברו'. (מדרש שמואל פרשה

הפסרה ליום א' של ראש השנה

ו. שמואל — 'ש אול לה' (כד—כת)

כד. ותעלהו עמה כאשר נמלתו

בפרים שלשה

ואיפה אחת קמח

ונבל יין

ותביאהו ביתי שלו

והנער נער.

כה. רשקסו את הפר

ויבאו את הנער אל עלי.

כו. ותאמר:

בי אדני

חי נפשו אדני

אני האשה הנצבת עמך בנה

להתפלל אלי.

כו. אל הנער הזה התפללתי

וימת יי לי

את שאלתי

אשר שאלתי מעמו.

כח. וגם אנכי השאלתינו לך

כל הימים אשר היה

הוא שאיל לך

ישתחו שם לך.

(כד) ותעלהו עמה — כשעלתה עם אלקנה אישה (ב, יא) 'לובח הימים'.

בפרים שלשה — "מהם לאכול ומהם לנבוח לה" (רד"ק) ונראה שאחד

שלישית (ד). ובמגילת קומראן כתוב, — — — ה היוצא מפירי, כלומר פירשו 'דברו' — דברך וכן תירגמו השבעים 'היוצא מפירי' והפשיטתא 'דברך'.

מהם היה לעולה והוא אולי 'הפר' הנוכר בפסוק הבא, והשניים היו לזבחי שלמים שהקריבו "מרוב שמחה" (רלב"ג) ⁷¹.

ואיפה אחת — קמח למנחות ⁷².

קמח — הוא סולת כמו 'שלוש סאים קמח סלת' (בראשית יח, ו—ר"י מטראני), כדין המנחה 'הקריב על בן-בקר מנחה סלת' (במדבר טו, ט; כח, יב) ורש"י פירש שמן 'הקמח' הוציאו את ה'סלת'.

ונבל יין — כלי עשוי חרס ומצאנו 'נבלי חרש' (איכה ד, ב) או 'נבל יוצר-דים' (ישעיהו ל, יד), ויש שפירשו שהוא נאד של עור.

והנער נער — 'ורביא (= הנער) הוא יניק' (ת"י) כלומר צעיר ורך, וייתכן שהמלה 'הנער' באה בכתוב במשמעות 'משרת' (ראה לעיל כב), ואילו המלה 'נער' במשמעות צעיר, כלומר שמואל, שנועד ע"י אמו להיות 'משרת בית ה'" נכנס לשרותו בהיותו ילד קטן.

(כה) וישחטו — השוחטים. ולא פירש הכתוב מי היו ⁷³.

הפר — הוא 'זבח הימים' (כא), או יהיה עניינו הפר לעולה, או הפר שזבחו לשם הנער. ובעל המצודות פירש 'הפר' — "הפר הראשון".
ויביאו — חנה ואלקנה אישה.

את הנער אל-עלי — "שיחנך אותו לכל תורה ומצוה" (רד"ק) ורש"י פירש "לראות שנתקיימה נבואתו".

(כו) בידני — מטבע לשון נמוסין הבאה כפתיחה לבקשה (בראשית מג, כ ועוד). 'בי' יש שפירושה כקיצור מן בעי, שפירושה — בבקשה ממך; ויש

71 ומצאנו אצל שאול שלושה אנשים שעלו 'אל האלקים' בית אל: אחד נשא שלושה גדיים, ואחד נשא ככרות לחם, ואחד נשא נבל יין (ש"מ"א י, ג). והשבעים שנתקשו מה ראתה חנה להעלות שלושה פרים, תירגמו "בסר משולש ולחם ואיפה סולת" וכן תדגמה גם הפשיטתא, ומעין פירוש זה מצוי גם בקטע ממגילת שמואל שנמצאה במערות קומראן — — בקר משולש ולחם — —, כלומר בבקר בן שלוש שנים ופירושו 'לחם', כי סברו שפר זה הקרב כשלמי תודה שבא עמו לחם (ויקרא ז, יב).

72 ובאיפה עשרה 'עשרונים': 'ג' פרים צריכים ט' עשרונים" (הר"י מטראני), כפי מצוות התורה בבמדבר טו, ח; כח, יב. וה'עשרון' העשירי — "לאכול" (רד"ק). ורש"י פירש איפה קמח לכל פר ופר.

73 ורבותינו דרשו ששמואל היניק הורה כאן הלכה ש"שחיטה כשרה בזרים ובנשים ובעבדים — אפילו בקרשי קרשים" (מדרש שמואל עפ"י ברכות לא ע"ב), ואין השחיטה מסורה לכהנים דווקא.

אומרים שממטבע לשון זו הושמט הפועל כגון "ראה בי", "פנה בי". והראב"ע פירש: "שאף הוא דרך קצרה כמו "בי אדני העוון"⁷⁴.
חיינפסך — לשון שבועה, כלומר נשבעתי בנפשך בחיידך.
עמכה — כתיב מלא במקום עמך. וכתיב מלא כעין זה מצוי גם במקראות אחרים.

בזה — במקום הזה וכן לקמן ט, יא 'היש בזה הרואה'.
להתפלל אל ה' — ולעיל בפסוק י כתוב 'ותתפלל על ה', ובפסוק י כתוב 'להתפלל לפני ה' (וראה שם פירושו). והעיר הר"י יעקבסון בשם הרב ר"י קרליבך ז"ל: "ופשר השוני יתכן בכך: תפילה, תלונה, בקשה עוברות כאילו שלושה שלבים. מתחילים בכעין מרד (כפי שציין התלמוד יפה נימה של תלונה בכנוי ה' צבאות) — קודם כל על המתפלל לתת פורקן למרירות נפשו — על ה'. אחר־כך, בעמדו לפני ה' הוא מגיע להכרת ערך עצמו ובגדולת הבורא הוא כבר מתפלל לפני ה', והוא יודע לפני מי הוא עומד ושופך את לבו, ואז מזדכך הלב והתפילה הצרופה נאמרת בשעה שהאדם מתפלל אל ה' והוא נהפך ממתלונן לבן השואל את צרכיו מאביו שבשמים" (חזון המקרא, ב 355—356)."

(כח) וגם — גם ההתאמה, כלומר "ובנוגע לי — מעשי יהיה בהתאמה למעשה ה'" (מ"צ סגל), וכן בבראשית כ, ה — ולקמן כח, כב ועוד.
השאלתיו — בבניין הפעיל השאלתיהו, והשתמשה חנה בלשון נופל על לשון: ה' נתן את שאלתה אשר שאלה והיא השאלתהו לה' (וראה לעיל הערה לפסוק כ).

אשר היה — כמו יהיה (רד"ק) ויונתן תירגם "והוא קים" וכן פירש ר"י מטראני "יהיה חי".
הוא שאל — נתון ומסוד לעבודת ה'. השורש 'שאל' בא בפרשתנו שבע פעמים⁷⁵.

וישתחו — נחלקו פרשנינו מי השתחוה כאן. רש"י פירש: "שמואל ויש אומרים אלקנה". ור' יוסף קרא והרלב"ג פירשו — עלי⁷⁶. והסמיכה חנה להש' תחיה זו תפילה.

74 וחז"ל דרשו מכאן שחנה ביקשה רחמים, מכיון ששמואל נתחייב מיתה על שהורה הלכה בפני רבו.

75 ובעלי המדרש דרשו "באותה שעה נצנצה בה רוח הקודש, כל הימים ששמואל קיים — שאול קיים" (מדרש שמואל וראה שם"א כח, ג).

76 ויש כתבי־יד הגורסים וישתחו — כלומר אלקנה וחנה ושמואל בנם, ומעין זה תירגמו התרגומים הלועזיים.

ז. תפילת חנה ("השנייה"; ב, א—י)

א. ותתפלל חנה ותאמר:

עָלַז לְפִי בְּיָ	רָמָה קָרַנְי בְּיָ
רָחַב פִּי עַל-אוֹיְבֵי	כִּי-שָׁמַחְתִּי בִישׁוּעַתְךָ.
אֶיץ-קְדוֹשׁ בְּיָ	כִּי-אֵיץ בְּלִמָּךְ

וְאֵיץ צוֹר כְּאַלְהֵינוּ.

ג. אֶל-מַרְבּוֹ תִדְבְּדוּ גְבוּהָ גְבוּהָ	יֵצֵא עֵתְךָ מִפִּיכֶם
כִּי אֵל דְּעוֹת יְיָ	וְלֹא (וְלוֹ קְרִי) נִתְכַּנְּנוּ עַל־לוֹת.
ד. קָשַׁת גְּבוּרִים חָתִים	וְנִכְשָׁלִים אֲזוּרֵי חֵיל.
ה. שִׁבְעִים בְּלַחֵם וְשִׁכְרוּ	וְרַעֲבִים חֲדָלוּ
ו. יְיָ מְמִית וּמְחִיָּה	וְרַבַּת בָּנִים אִמְלָלָה.
ז. יְיָ מוֹרִישׁ וּמַעֲשִׂיר	מוֹרִיד שְׂאוֹל וְיַעַל.
ח. מְקִים מַעֲפָר דָּל	מַשְׁפִּיל אֶף-מְרוֹמָם.
ט. לְהוֹשִׁיב עַם-גְּדוּרִיכִים	מֵאַשְׁפַּת יָרִים אֲבִיזָן
י. כִּי לֵי מַצְקֵי אֶרֶץ	וְכֹסֵא כְבוֹד יִנְחַלֵּם
י. רְגֵלֵי חֲסִידוֹ (חֲסִידָיו קְרִי) יִשְׁמַד	וְדָשְׁעִים בַּחֲשָׁךְ יִדְמֻ

כִּי-לֹא בִכְחַ יִגְבֵר אִישׁ.

י. יְיָ יַחַמוּ מְרִיבֹו (מְרִיבָיו קְרִי) עָלוּ (עָלָיו קְרִי) בְּשָׁמַיִם יִרְעֵם

יְיָ יִדִין אֶפְסֵי-אֶרֶץ

וְיִרְם קֶרֶן מְשִׁחוֹ. וְיִתֵּן עֹז לְמַלְכוֹ

(א) ותתפלל חנה — התפילה היא בחינת סוד שיח בין המתפלל לבין קונו ועניינה לא רק בקשה לה; כי אם גם תודה, דיבור בשבחן של מקום, דברי הגות ולקח, כמשמעות של לשון תפילה הבאה בראש כמה מזמורים יי, וכזאת היתה גם תפילתה של חנה. ברישא — תודה, במציעתא — דברי הגות על השגחת ה' בעולם ועל ההיסטוריוסופיה, ואילו בסיפא — תפילה, במשמעות בקשה, למלכות המשיחית.

ויונתן תירגם שחגה התפללה ברוח נבואה ופירש את כל תפילתה, ולא רק

את הסיפא שלה, כדברי נבואה המקפלים בתוכם רמזים למעשים שאירעו מימי שמואל בנה ששיחרר את ישראל מעול הפלשתים, ועד למלחמת גוג ומגוג בימות המשיח לעתיד לבוא.⁷⁸

ע ל פ — גרדף ליעלו' ולעלס' יז ועניינו לשמוח שמחה עצומה. ושמחה זו יש להבין על רקע של עקרונות, עלבון, כעס וצער של 'אשה קשת רוח' ומדת נפש'.

ב ה' — "שהיה בעזרי" (רד"ק), ופעמים תחזור חנה בכתוב על לשון זו (ופעם על לשון בישועתך), כי עניינה להביע את דבקותה בה'.

ר מ ה ק ר נ' — עניינו גבורתי וחזקי. ומליצה זו שאולה מדאם המנגח בקרניו את אויביו כאמור בתורה 'קרני ראם קרניו בהם עמים ינגח' (דברים לג, יז וראה עוד תהלים צב, יא).

ר ח ב פ' — עניינו הבעת צחוק ולעג על מפלת אויב כאמור על ידי דת' וידחביבו עלי פיהם אמרו האח האח ראתה עיננו' (תהלים לה, כא וראה ישעיהו נז, ד). ובעל המצודות פירש: "כי עד הגה הייתי כשה נאלמה לא תפתח פיה ועתה רחב פי על אויבי להשיב אמרים".

א ו' ב' — ואמרה בלשון רבים, כי התכוונה לפנינה 'ועל המכעיסים אותה בהיותה עקרה' (רד"ק). וייתכן, שאמרה בלשון רבים כמנהגם של משוררי הקודש שבתפילותיהם האיטיות הם משמשים פה לכלל האומה.

ב' ש' ע' ת' — "שהושעת לי מצרתי ונתת לי בן" (רד"ק). וייתכן שלשון ישועה כאן פירושה משפט⁸⁰. ולפי פירוש זה תקביל ללשון זו הסיפא של התפילה 'ה' ידיו אפסי ארץ'⁸¹. ומצאנו שלשון ישועה גרדף גם לחסד⁸².

(ב) ק ד' ו' ש' — אחד מכינויי ה'. ור' יהודה הלוי פירש, שמשמעותו של כינוי זה "שהוא נקדש ומרומם משתאות לו מידה ממידות הברואים, ואם יקרא בהם — הוא דרך העברה" (הכוזרי, מאמר רביעי ג); וכן אמר ישעיהו: 'ואל מי תדמוני ואשזה, יאמר קדוש' (מ, כה). "ובכל מקום שאנו מוצאים קדושתו של ה' כשהוא לעצמו, שם אנו מוצאים גם את המושגים של צדקה ומשפט

78 ומן האחרונים פירש גם הגר"א את התפילה כולה כנבואה שבה רמוזים מעשים מימי האבות ועד ימות המשיח.

79 ש"מ"ב א, כ, תהלים כז, ז ועוד. לשורש עלס — ראה משלי ז, יח; איוב כ, יח ועוד.

80 ולפיכך מכונים השופטים בס' שופטים מו ש' י' ע' י' מ, כי תפקידם היה להושיע את העשוק (כולל ישראל העם) מיד עושקיו.

81 עוד מצאנו בכמה מקראות, שהלשון 'ישועה' נרדפת לנבואה ולרוח הקודש ('... ורוח קדשך אל תקח ממני השיבה לי ששון ישועה'... (תהלים נא, יג—יד).

82 ש"מ"ב כא, נא: מגדולי שושנות מלכו ועושה חסד למשיחו.

ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה' (שם, ה, טז) ⁸³. והאל הקדוש קרוב לשפלים ולנדכאים 'כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו, מרום וקדוש אשכון, ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים' (שם, נו, טו) ⁸⁴. ונראה שכינתה אותו חנה בכינוי זה כי עשה משפטה דינה ושימח אותה בישועתו.

כי — "אין קדוש כה' מאחר שאין אלוה מבלעדיו" (הואיל משה"). ושד"ל פירש שמשמעותה של 'כי' כאן — הן.

בלתך — בלעדיך, וזולתך. וכיוצא בזה אמר דוד: 'כי מי אל מבלעדי ה' ומי צור מבלעדי אלקינו' (שמ"ב כב, לב) ⁸⁵. ואמרה חנה 'כי אין בלתך' "כי כל ההופעות השונות זו מזו, כל הניגודים שבחיים, מקורם איגו בכוחות שונים הנלחמים זה בזה ומתנצחים זה עם זה, אלא כולם ממקור אחד יהלכון, מאת ה' שאין כמוהו" (ד"ר מ' זיידל, "סיני", ת"ש). פתחה חנה בלשון נסתר 'אין קדוש כה' ועברה לדבר בלשון נוכח 'כי אין בלתך', כי צורת הנסתר מעידה על מרחק מסויים הקיים בין המשוחחים, ואילו צורת הנוכח רומזת על קידבה הקיימת ביניהם. וזו ממידתם של החסידים הדבקים בה', שבסוד שיח שביניהם לבין קונם משתמשים הם בשתי הצורות כאחת. וכן פתח דוד במזמור כג בלשון נסתר 'בנאות דשא ירביצני... ינהלני... ישובב ינהני' וסיים בלשון נוכח '... כי אתה עמדי... שבטך ומשענתך... תערוך לפני... דשנת... (וראה למשל גם תהלים קמה, ב—ג ועוד הרבה) ⁸⁶. צור — אף הוא כינוי לה' על שהוא משמש מעוז, עוז ומחסה לצדיקים 'צור עזי מחסי באלקים' (תהלים סב, ח ועוד). וכינוי זה לה' בא לראשונה בשירת האזינו 'הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא' (דברים לב, ד). והרד"ק פירש "אין חזק כאלקיגו, שהופך הטבעים כרצונו, כי הייתי עקרה ולא היה בטבעי ללדת" (רד"ק). ונראה שבהשפעת שני הפסוק

83 עפ"י ח"י רות "ההידמות לאל ורעיון הקדוש" ("ילקוט עיקרי היהדות" בעריכתו של י' בנטואיץ) וראה מסתו של הרב י' יעקבסון "חזון המקרא" ח"א עמ' 184—191, והשווה גם תהלים קיא, ז—ט ועוד.

84 יש בכינוי 'קדוש' גם מיסוד הפרישה המוחלטת מתפיסת האדם וממושגיו וגם מיסוד הקירבה לאדם וסבלו — כאחת. ועוד: על קדושתו 'תבודך מבוססת גם תבוי' עתו אל האדם מישראל להידמות אליו 'והייתם קדושים, כי קדוש אני' (ויקרא יא, מה ועוד).

85 ובפסוק המקביל בתהלים יח, לב נאמר 'כי מי אלוה מבלעדי ה' ומי צור זולתי אלקינו'.

86 והיא גם מידתם של מטבעות הברכה שטבעו חז"ל 'ברוך אתה ה'... שהכל נהיה בדברו' וכד'.

קים של תפילת חנה אמר דוד 'חי ה' וברוך צורי וירם אלקי צור ישעי'. (שמ"ב כב, מז) ⁸⁷.

כאלקינו — כאלקי ישראל. וגם בסוף תפילתה לא אמרה במפורש 'ישראל' אלא נתכוונה במלת 'מלכו' ומשיחם של ישראל. וזוהי גם ממידתן של תפילות היחיד בישראל, שבהן המתפלל משמש בתפילתו האישית פה לציבור כולו.

(ג) אל תרבו תדברו — אל תרבו לדבר. ונראה שהצורה 'תדברו' באה בהשפעת 'תרבו'. ואחוי של פעלים (במקום שעבוד המקור לפועל) מצוי בהרבה מקראות.

גבה גבה — דברי גאווה ורברבות: ("למלא רברבין" — יונתן). צורת הנקבה רומזת לסתמיות והכפל בא לחיזוק ולהפלגה (כמו במשלי כ, יד ועוד). יצא — המלה 'אלי' שנאמרה בראש הכתוב נמשכת גם לכאן ושיעור הכתוב 'אל יצא עתק מפיכם'.

עתק — הוראת השרש בעברית (וגם בערבית) היא הינתק ממקומו, התקדם וגם השתחרר. ובהוראה מושאלת — דיבור גאוותני ושחצני חסר רסן ("גידור פין" — יונתן) וכן אמר דוד 'תאלמנה שפתי שקר, הדוברות על צדיק עתק בגאווה ובוז' (תהלים לא, יט). וכן אמר אסף (אולי בהשפעת דברי חנה): 'אל תרימו למרום קרנכם תדברו בצואר עתק' (שם עה, ו).

אל דעות — "יודע מה שבלבכם" (רש"י) או "הכל יודע. הוא ואין נסתר ממנו" (רד"ק). ואמרה 'דעות' לשון רבים, כלומר כל דעות בני אדם... כמו שאמר 'היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם' (תהלים לג, טו) (רד"ק). וייתכן שצורת הרבים 'דעות' באה לשם הפשטה, וכוננת הכתוב היא לאמר 'שה' הוא 'אל דעת' ⁸⁸ במשמעות דבריו של ירמיהו, גדול העצה ורב העליליה (לב, יט). ולא (קרי ולו) נתכנו עלילות — לפי הכתיב עניינו של הכתוב שלא נתכנו (= יכנו) עלילות (= מעשי) בני אדם אם לא יחפוז האל (רד"ק), או "שהוא לבד יכול על כל אשר יחפוז" (רלב"ג) ⁸⁹; ואילו משמעו של הקרי הוא "כל מעשי האדם נמנין לפניו" (רש"י) ⁹⁰.

87 ובפסוק המקביל בתהלים יח, מז בא 'צורי' פעם אחת בלבד. ורנ"ל דרשו 'אין צור כאלקינו' — אין צייד כאלקינו ואמרו "בשר ודם אינו יכול לצור צורה בתוך צורה והקב"ה צר את האדם במעי אמו וכו'" (מדרש שמואל ה, ו).

88 וכך תירגמו השבעים וכן כתוב ב"מגלת שמואל" שנמצאה במערת קומראן.

89 ונראה שגם חז"ל ראו בקרי את פשוטו של מקרא באמרו: "אין אנו יודעין אם לן נתכנו עלילות, אם עלילות שאינן מכוונות לו. תלמוד לומר: יחיד דרכיו למשה, לבני ישראל עלילותיו" (תהלים קג, ז — מדרש שמואל).

90 ובעל 'דעת סופרים' פירש את הקרי והכתיב כך: "כי הכוונה כפולה: לא נתכנו

נתנו — נפעל משורש 'תכן' ועניינן הערך, השקל, המנות⁹¹. ומתוך סמיכות הכתוב ל'קשת גבורים חתים' נראה, שחנה אמרה דיבור זה לאלה המדברים בגאווה ושחצנות כלפי ה' ומפארים עלילות הגבורים, המייחדים סים לכוחם ועוצם ידם את ההתרחשות ההיסטורית. וכיוצא בזה אמר ישעיהו כלפי סנחריב: 'את מי חרפת וגדפת ועל מי הרימות קול... ותאמר ברב רכבי אני עלית מרום הרים וכו'...', ואילו לאמיתו של דבר אין סנחריב אלא כלי שרת בידי ה' המבצע את התכנית האלקית שנקבעה עוד מימי קדם 'הלא שמעת למרחוק אותה עשיתי מימי קדם ויצרתיה, עתה הבאתיה' (ישעיהו לו, כו; מ"ב, יט, כה)⁹².

ונראה שאחרי שסיימה את דבריה בפסוק הקודם בלשון 'עלילות', זכרה את העלילות הזוכות לפרסום רב בין הבריות — והן עלילות הגבורים — ואמרה 'קשת גבורים חתים'⁹³.

(ד) חתים — חתה, ועניינו של השורש 'חתה' הוא שבירה (גופנית וגם מוסרית-דוחנית), וכן בירמיה (נא, נו), 'ונלכדו גבוריה חתתה קשתותם'. ואמרה 'חתים' בלשון רבים בהשפעת הסומך 'גבורים'.

והר"י מטראני פירש את הכתוב כ"מקרא מסורס" ועניינו "גבורי קשת חתים", כלומר: הגבורים הבטוחים בקשתם מתמלאים מורך ופחד ונשברים. ונכשלים — רפי הכוח, הנכשלים ונופלים מרוב חולשה.

אזרו חיל — "החיל והכח הוא אזורם" (רד"ק), וכיוצא בזה אמר דוד: 'ותזרני (בתהלים: 'ותאזרני') חיל למלחמה, תכריע קמי תחתני' (שמ"ב כב, מ = תהלים יח, מ). "כך אמנותו של הקב"ה: מתיש את הגבורים ומחזק את החלשים, משביע את הרעבים ומרעיב את השבעים" (רש"י).

(ה) מכיון שללשון 'חיל' שבה סיימה חנה את דיבורה בפסוק הקודם שתי משמעויות: אחת גופנית 'גבורי חיל', ואחת כללית 'אנשי חיל' (שמות

עלילות, ואין גבול וקץ לדרכים שבהם ה' מוביל את האדם ויש מדה ומספר גם לצער ולסבל".

91 והשווה 'מתכנת הלבנים' (שמות ה, ח); 'ושמים בורת תכן' — ישעיהו מ, יב ועד.

92 והרד"ק פירש שדיבור זה אמרה חנה "כנגד פנינה וכנגד המכעיסים אותה".
93 ועל הקשרים האסוציאטיביים בדברי נביאים ראה למשל פירושו של רש"י לישעיהו ה, ז: "ולפי שהוא לשון נופל על הלשון — בקריאתו דומה משפט למשפט וכן צעקה לצדקה — נפל בו רוח הקודש בפי הנביא".

ית, כא) או 'גבור חיל' רות ב, א ועוד) 94, זכרה גם את התמורות החלות במצבם של 'גבורי חיל' — העשירים, ואמרה:

שבעים בלחם — העשירים, השבעים בלחם.

נשכרו — נאלצו לעבוד כשכירי יום בעד פת לחם 96.

ורעבים — "שהיו טורחים ויגעים על מזונות" (רש"י).

חדלו — "מטרחם" (רש"י) או "מרעבונם" (הר"י מטרנאני). ואפשר שהלשון 'לחם' העלתה על לבה את האסוציאציה למשמעותה השנייה של 'לחם' והיא אשה 96 ולפיכך המשיכה ואמרה: 'עד עקרה ילדה שבעה וגו' 97.

עד — "בעוד" (רש"י).

שבעה — רבים. וכן פירש הרד"ק: "אינו דווקא, אבל הוא רק חשבון, כי כן

דרך הכתוב כשירצה לומר רבים יאמר 'שבע' כמו 'אומללה יולדת השבעה'

(ירמיה טו, ט) 'שבע על חטאתיכם' (ויקרא כו, יח ועוד). ועל עצמה אמרה

חנה — אם כי ילדה רק חמשה בנים (ב, כא) (רש"י, רד"ק ועוד). והר"י

מטרנאני פירש: "ולא על עצמה דיברה אלא על כל העקרות שמוליד

הבורא" 98.

אמללה — "נכרתה ונפסקה מלהוליד ולהצליח ומה שילדה יכרת ויאבד"

(רד"ק). ולא פירשה כיצד תיעשה 'רבת הבנים' אומללה ועל ידי מי תיעשה

אומללה, לפיכך אמרה: ה' ממת ומחיה וגו'. ופירש הר"י אברבנאל "הנה

שלשה הדברים האלה שתראו בהם עולם הפוך, דעו וראו נא שאינם במקרה,

אבל סבתם היא האלוה יתברך כי אין עוד מלבדו".

(ו) מוריד שאל — פירוש ליה' ממית 99.

שאל — כנוי לבור תחתיות, שחת ואבדון המשמש משכן למתי עולם (מנדל-

קר).

94 וראה פירושו של רש"י ל'אנשי חיל' "עשירים שאין צריכים להתניף ולהכיר פנים".

95 אפשר אפוא לפרש דיבור זה כשתי פנים:

שבעים בלחם — נשכרו

או שבעים — בלחם נשכרו (וזה דומה לנאמר להלן בפס' לו).

96 ראה פירוש רש"י לדברי יוסף 'כי אם הלחם אשר הוא אוכל' (בראשית לט, ו) "היא אשתו, אלא שדבר לשון נקיה".

97 וחז"ל פירשו 'שבעים בלחם', שהיתה שבעה בבנים, והעבים, שהיתה דעבה לבנים, ודרשו את הכתוב על רחל ולאח (מדרש שמואל פרשה ה, יא).

98 ויש אומרים שבעה בגימטריה כמניין שמואל (רש"י עפ"י המדרש).

99 וכן תירגם יונתן. ודלבי'ג פירש "כאן נתנבאה על תחיית המתים בביאור להיות עניינו בתכלית הפלא".

ויעל — פירוש ל'מחיה'¹⁰⁰.

וכן אמרה תורה בשירת האזינו 'אני אמית ואחיה, מחצתי ואני ארפא, ואין מידי מציל' (דברים לב, לט), ויש בדיבור זה משום הדגשת האמונה בתחיית המתים לעתיד לבוא (וראה עוד ישעיהו בו, יט; דניאל יב, ב ועוד).

(ז) ה' מוריש — משורש ירש=יריש ופירושו מרושש, ודיבור זה חוזר לדיבורה לעיל 'שבעים בלחם נשכרו'.

ומעשיר — בהתאם לאמור 'ורעבים תדלן'¹⁰¹.

משפיל — גם הוא בהתאם לאמור 'קשת גבורים חתים'.

אף מרומם — כנ"ל 'ונכשלים אורו חיל'.

(ח) והיא חזורת ומפרשת דיבורה האחרון:

מקים מעפר דל מאשפת ירים אביון — חוזר ל'ה' מוריש' ושתי הצלעות מקבילות זו לזו.

מאשפת — "גל האשפה מחוץ לעיר שעליו ישבו האביונים והוא מספר יחיד ועיקרו: אשפה משורש 'שפת', משימוש הובל והאשפה לדלק בשביל בישול (יחזקאל כד, ג; מ"ב ד, לח) עם אל"ף תחילית" (מ"צ סגל)¹⁰². והלשון "מאשפת" נרדפת ל'מעפר', הלשון 'ירום' ל'מקים', ו'אביון' ל'דל'¹⁰³.

להושיב — "מרימו מן האשפות ומגביהו עוד להושיב אותו עם נדיבים להיות דומה להם" (מצודות).

נדיבים — שרים והן נדיבי עם' (במדבר כא, יח). ונראה שבהשפעת דיבור זה אמר המשורר בתהלים 'מקימי מעפר דל, מאשפות ירים אביון; להושיבי עם נדיבים, עם נדיבי עמו' (קיג, ז—ז).

וכסא כבוד — לשון מלכות וגדולה. וכיוצא בו אמר פרעה ליוסף רק הכסא אגדל ממך' (בראשית מא, ד) וכן 'כסאך יהיה נכון עד עולם' (שמ"ב ז, טז)¹⁰⁴.

100 ויש כאן אולי רמז בדבריה לשמואל בנה ש'עלה מן-הארץ' וניבא אחרי מותו (שמ"א, כח).

101 ומכאן "אין ראוי שיתגאה העשיר על עושרו ודוממותו, ולא שידאג מאד על שפלותו השפל, ועל עוניו העני" (רלב"ג).

102 ומוזה מספר רבים "אשפתות" ונתקצר בדברי חז"ל ל'אשפה", ואילו במקרא משמשת 'אשפה' בלשון יחיד במשמעות כלי שמחזיקים בו את החצים.

103 יוצא שחנה זכרה את התמורות הכלכליות בחיי אדם שלוש פעמים (ה, ז וכאן), כי תמורות אלה הן המצויות ביותר והידועות לכל אדם.

104 ויתכן שחנה ניבאה כאן על דוד, שאמר על עצמו 'ואנכי איש רש ונקלה' (שמ"א יח, כג) — ובמדרש דרשו דיבור זה על יוסף.

מצקי ארץ — עמודי הארץ (ר"י אברבנאל) ¹⁰⁶ וכיוצא בזה אמר אסף אנכי תכנתי עמודיה' (תהלים עה, ד). וכן אמרו חז"ל "הארץ על מה היא עומדת? — על העמודים" (חגיגה יב, ע"ב). ושד"ל תירגם: מצוקי ארץ — קשי יום (ע"ד 'איש מצוק' — שמ"א כב, ב) "שהקב"ה יהפך מצבם ויהיו קצינים בעם וסומ" כיר" ("הואיל משה").

(ט) ומתיאור ההשגחה הכללית על עולם ומלואו — אל ההשגחה הפרטית: רגלי חסידו (קרי חסידיו) ישמר — וכיוצא בו הבטיח ה' ליעקב ושמרתך בכל אשר תלך' (בראשית כח, טו) ויעקב אמר שם ושמרני בדרך הזה' — ועוד ¹⁰⁸.

רגלי — דרכי. מצאנו בכמה מקראות שללשון 'רגלי' גם משמעות של 'דרך' ¹⁰⁷, וכן נאמר במשלי ב, ח, המקביל לפסוקנו גם בכתוב וגם בקרי: ודרך חסידו ישמר'.

חסידו — עיקר משמעו של 'חסיד' הוא אוהב ה' ודבק בה' כמשמעות לשון חסד בהרבה מקראות. ובניין אב לכולם 'זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולתיך' (ירמיה ב, ב). והתורה תיארה את החסיד ואמרה עליו 'אשר נסיתו במסה, תריבתו על מי מריבתה. האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת-אחיו לא הכיר ואת-בנו לא ידע כי שמרו אמרתך ובריתך ינצורו' (דברים לג, ט) ¹⁰⁸. ובכתובנו הכתיב חסידו והקרי חסידיו והעניין אחד "כי יו"ד הרבוי תפול לפעמים" (רד"ק). ודש"י פירש "בין יחיד ובין רבים".

ב ח ש ק — "כאדם שהולך בחושך שיפול" (רד"ק).
ידמו — "ישתקו מרגשם ורשתתם או פירושו יכרתו" (רד"ק) ¹⁰⁹, כשתי ההוראות של השורש 'דמם'. ולא אמר בפירוש שה' מכרית את הרשעים, אלא רשתתם היא המביאתם לאבדון ¹¹⁰.

105 ונראה שהלשון 'מצקי' נגזר משרש 'יצק', וכוונת הכתוב לעמודים היצוקים ממתכת.

106 והשווה את האמור בפרשה א בתהלים 'כי ידע ה' דרך צדיקים' ואת דברי דוד בשירתו 'ויתן תמים דרכי משות רגלי כאילות' (שמ"ב כב, לג—לד = תהלים יח, לג—לד).

107 השווה 'ותפוזי את דרכיך לזרים תחת כל עץ רענן' (ירמיה ג, יג), שהוא כמו 'ותפשקי את רגליך לכל עובר' (יחזקאל טז, כה). וכן מפרש רש"י שם 'ותפוזי את דרכיך — פישוק רגלים' (ר' מ' זיידל, סיגי ת"ש עמ' תלח—תלס).

108 ושם רומז גם הדיבור היחידאי 'וללוי אמר' למדרש השם שדרשה לאה: 'הפעם ילוה אישי אלי' (מפי הפרוש פ' מלצר).

109 לפירושו הראשון של הרד"ק השווה 'ידמו כאבן' (שמות טו, טז ועוד). ואילו לפירוש השני השווה 'אל תדמו (= תכרתו) בעוונה' (ירמיה נא, ו) ועוד.

110 וכן אמר בפרשה א' בתהלים 'כי ידע ה' דרך צדיקים' (הנושא הוא ה') ודרך

כי לא בכח יגבר איש — חוזר לאמור לעיל 'קשת גבורים חתים', ואף כאן פירוש 'איש' לשון גדולה, כמשמעה של לשון זו בהרבה מקראות (וראה לעיל פירוש א, א). ומעין זה אמר זכריה 'לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי' (ה, ו).

(י) ה' יחתו מריבו (מריביו קרי) — מריבי ה' יחתו. והקדימה את ה' בראש המשפט כדי להדגיש ולהטעים את שמו יתברך. ודיבור זה הוא מעין תוספת הסבר ל'ורשעים בחשך ידמו' כשהלשון 'יחתו' חוזרת אל האמור ברישא של תפילתה 'קשת גבורים חתים'.

יחתו — ישברו (שורש "חתת" בניין נפעל).
מריבו — והקרי מריביו, כלומר מריבי ה', והרד"ק פירש "ומריבי הצדיקים הם מריביו" וגם אויבי ישראל הם שונאיו (דברים לב, מא ועוד) ¹¹¹.
עלו — והקרי עליו — "על כל אחד ממריביו" (רד"ק). ויש מפרשים 'עליו' כשם תואר על משקל ענו (ח' שלי) ויהיה פירושו של 'עליו' = עליון, ולשון זו מקבילה איפוא לה' האמור בדישא של הצלע הראשונה, שאליו מקבילה צלע זו. נראה שכך פירשו כבר בעלי המדרש באמרם "עלו בשמים ירעם", וכן הוא אומר: "ירעם מן שמים ה' ועליון יתן קולו" (שמ"ב כב, יד = תהלים יח, טד).

בשמים — "מן השמים — יעשה דעם בשמים להשמיעם ולבהלם" (רד"ק).
ירעם — עתיד מקוצר. תחת ירעם ומעין זה אמר דוד "ירעם מן שמים ה' ועליון יתן קולו. וישלח חצים ויפיצם ברק ויהמם (= ויהם קרי) — (שמ"ב כב, יד—טו) ¹¹².
ה' ידין — "שופטן ומייסדן" (דש"י). והשגחתו זו של ה' מבוססת על

רשעים תאבד' (הנושא הוא דרך). וכיו"ב לא ייחד ב'תהלה לדוד' (קמ"ה) שם ה' במפורש על אכזר הרשעים 'שומר ה' את כל אהביו ואת כל הרשעים ישמיד'. כי אין הקב"ה מייחד שמו על הרעה אלא על הטובה" (ב"ר ג, ח) ועוד. ובניין אב "כלל" זה הוא הכתוב בפרשת הבריאה 'ויקרא אל קיס לאור יום ולחשך קרא לילה'.

111 וייתכן שמריביו 'המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם' (בראשית ו, ד וראה רש"י שם וראה עוד שם י, ח—ט). והר"י אברבנאל פירש דיבור זה על שמואל ואמר 'ה' בחסדך שיחתו המריבים עם שמואל שהם הפלשתים, עליו בשמים ירעם — בעבור שמואל ועליו האל יתברך ירעם בשמים, וכן היה, וזה נתקיים כמ"ש 'ירעם ה' בקול גדול על פלשתים' (שמ"א ז, י), ושהאל יתברך בעבורו נתן קולות ורעמים מן השמים ('הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות וגו' יב, יח)".

112 בפסוק המקביל בתהלים יח, יד נתוספו אחרי 'יתן קולו' המלים 'ברד וגחלי אש'.

משפט. והראשון שקראו 'שופט כל הארץ' היה אברהם (בראשית יח, כה). וכן אמר ה' לאברהם בפרשת ברית בין הבתרים 'וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי' (שם טו, יד).

א פ ס י א ר צ — "במקום שאפסה הארץ, קצות הארץ, מקצה הארץ ועד קצה" (מ"צ סגל). כי הוא לקצות הארץ יביט תחת כל-השמים יראה' (איוב כח, כד) ¹¹³.

ו י ת נ ע ז ל מ ל כ ו — דיבור זה הוא תפילה ונבואה — כנראה על שני המלכים שעתידי שמואל בנה למשוח (עפ"י הר"י מטראני) ¹¹⁴. וזכרה את המלך המשיח, כי הוא עתיד להושיע את ישראל מיד מריבו בסיעתא דשמיא ¹¹⁵.

ע ז — נדרף לכוח וגבורה (תהלים סח, לד—לו) ולכבוד (שם, כט, א). ומעין זה אמר דוד ה' בעוזך ישמת מלך ובישועתך מה יגל מאד' (שם, כא, ב).

ל מ ל כ ו — של ישראל, ואפשר לפרש 'מלכו' של ה' כי ה' המליכו על ישראל: 'ואני נסכתי מלכי על ציון הר קדשי' (שם ב, ו) ¹¹⁶.

ו י ר מ ק ר נ מ ש י ח ו — מקביל לצלע הקודמת. ובסגנון צלע זו, האחרונה של התפילה, יש מעין סגנון הרישא 'דמה קדני בה' ¹¹⁷. ק ר נ — ראה פירוש לעיל א.

מ ש י ח ו — נדרף למלכו וקראתו 'משיחו' כי גמשח ע"י ה' (כלומר ע"י שלוחו — הנביא) — 'ויאמר הלווא כי משחך ה' על נחלתו לנגיד' (שמ"א י, א). ואין ספק שהיו ישראל יודעים מה שצוותה תורה בהקמת מלך (ר"י אברבנאל). ולא פירשה חנה על מי התפללה והתנבאה ובא דוד ופירשו 'מגדיל' (= קרי מגדול) ישועות מלכו ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם' (שמ"ב כב, גא = תהלים יח, גא) ¹¹⁸.

113 ור"י אברבנאל פירש כתוב זה ג"כ על שמואל 'בחסרך ששמואל ידין אפסי ארץ'.
114 ויש מפרשנינו שהבחינו בין 'מלכו' לבין 'משיחו', ופירשו 'מלכו' על שאול ו'משיחו' על דוד (ר"י אברבנאל).

115 וכיו"ב אמר ה' לשמואל על שאול 'והושיע את עמי מיד פלשתים כי ראיתי את-עמי כי באה צעקתו אלי' (שמ"א ט, טז). ובעל "הואיל משה" פירש גם את הלשון נוח 'מלכו' ו'משיחו' על שמואל, וקראהו מלך כמו שקראה תורה מלך למשה 'לפני מלוך מלך' ומצינו משיחה גם אצל נביא (מ"א יט, טז).

116 כן פירש ראב"ע בנכריה יד, טז: למלך ה' צבאו' = למלך של ה'צ, היינו למשיח. 117 ובמדרש אמרו "... וכשיעשו ישראל תשובה הקדוש ברוך הוא מחזירן למקומן,

הוא הוא דכתיב 'וכל קדני דשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק' (תהלים עה, יא), ותרוממנה. אותן הקרנות שגדע צדיקו של עולם, ואימתי הקדוש ברוך הוא מחזירן למקומן? לכשידומם קרנו של מלך המשיח דכתיב 'זיתן עוז למלכו וירם קרן משיחו' (מדרש שמואל סוף פרשה ה).

118 והמלכות הובטחה לדוד וביתו 'עד עולם' ע"י נתן (שמ"ב ז = דה"א יז) השווה תהלים קלב, יז 'שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי' ועוד.

נספח

תפילת חנה ומקבילותיה בתהלים

ב"סיגרי", שנה ג', ת"ש, עמ' תלז—תנ"א פירסם ד"ר מ' זיידל מחקר מעמיק על "תפילת חנה והשפעתה". מן המחקר הנה נעתיק מספר מקבילות לתפילת חנה מספר תהלים המעידות על השפעתה על כמה וכמה ממזמוריה.

(1) תפילת חנה ופרשה א שבתהלים

יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו	ה' יחתו מריבו
או ידבר אלימן באפו ובחרונו	
ואני נסכתי מלכי על ציון הר	עלו בשמים ירעם
קדשי ...	ה' ידין אפסי ארץ
שאל ממני ואתנה גוים נחלתך	ויתן עוז למלכו
ואחזתך אפסי ארץ	
תרעם בשבט ברזל ככלי יוצר	וירם קרן משיחו (פס' י)
תנפצם ... נשקו בר...	

(2) תפילת חנה ומזמור י"ח (= ש"ב) (כב)

תפילת חנה	מזמור י"ח
רמה קרני בה'... כי שמחתי	ה'... מגני וקרן ישעי—
בישועתך (א)	(ג)
ה' יחתו מריבו עלו בשמים	וירעם בשמים ה' ועליון
ירעם (י)	יתן קלו— (יד)
... כי לה' מצוקי ארץ וישת	... ויגלו מוסדות תבל— (טז)
עליהם תבל	יצילני מאזיבי עז ומשונאי כי אמצו
... כי לא בכח יגבר איש	ממני (יח)
רגלי חסידו ישמר	עם חסיד תתחסד...
ורשעים בחושך ידמו— (ח—ט)	ועם עקש תתפתל.
מקים מעפר דל מאשפת	כי אתה עם עני תושיע
וירם אביון (ח)	

ועינים רמות תשפיל.	ה' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם (ז)
כי אתה תאיר גרי... (כו—כט)	...רמה קרני בה' — (א)
כי מי אלוה מבלעדי ה'	אין קדוש כה', כי אין בלתיך, ואין צור זולתי אלהינו.
ומי צור זולתי אלהינו	...ונכשלים אורו חיל (ג'ד)
האל המאורני חיל	
ויתן תמים דרכי	רגלי חסידו ישמר — (ט)
משהו רגלי כאילות...	קשת גברים חתים — (ד)
ונחתה קשת גחושה זרועתי	
(לב—לה)	ה' יחתו מריביו — (י)
תפלטני מריבי עם — (מד)	...רמה קרני בה' רחב פי על
מפלטני מאויבי אף מן קמי	אויבי — (א)
תרוממני — (מט)	— ויתן עוז למלכו — וירם קרן משיחו (י')
מגדל ישועות מלכו ועושה חסד	
למשיחו	
לדוד ולזרעו עד עולם (גא)	
ומה שנשאר סתום בתפילת חנה ובפרשה א' של תהלים נתפרש בשירת דוד:	
משיח ה' הוא דוד!	

(3) תפילת חנה ומזמור ע"ה

תפילת חנה	מזמור ע"ה
— רמה קרני בה'	אמרתי להוללים אל תהלו
דחב פי על אויבי	ולרשעים אל תרימו קרן.
כי שמחתי בישועתך (א).	
אל תרבו תדברו גבוהה גבוהה	אל תרימו למרום קרנכם
יצא עתק מפיהם — (ג)	תדברו בצואר עתק (ה'ו) — — —
ה' מוריש ומעשיר משפיל אף	כי אלהים שפט זה ישפיל וזה
מרומם (ז).	ירים
— ורשעים בחשך ידמו... (ט)	כי כוס ביד ה'... אך שמריה
	ימצו ישתו כל רשעי ארץ (ח—ט).

(4) תפילת חנה ומזמור קי"ג

תפילת חנה

אין קדוש כה, כי אין בלתך, ואין
צור כאלהינו (ב)
ה' מוריש ומעשיר, משפיל אף
מרומם.
מקים מעפר דל, מאשפת
ירים אביון
להושיב עם נדיבים, וכסא
כבוד ינחלם (ז-ח)
— עד עקרה ילדה שבעה
ורבת בנים אומללה (ה).

מזמור קי"ג

מי כה' אלהינו — המגביהי
לשבת.
המשפילי לראות — בשמים
ובארץ
מקימי מעפר דל, מאשפות
ירים אביון
להושיבי עם נדיבים, עם
נדיבי עמו
מושיבי עקרת הבית אם
הבנים שמחה —